

GASTRONOSTALJİ VE ZAMANIN ANTROPOLOJİSİ BAĞLAMINDA DOKSANLARDA ÇOCUK OLMAK

Ahmet KESKİN*

Beyza GENÇ**

Öz: Bireylerin sosyolojik, psikolojik, tıbbi ve kültürel temelli çeşitli etkenler doğrultusunda geçmişe karşı duydukları özlem, ilgili dönem ve şartlar içerisinde hissetmiş oldukları duyguları ve hatıraları anımsayarak bunları farklı bağlamlarda yaşatmaları, yeni halk bilgisi ürünlerinin oluşumuna, bunların grup folkloru çerçevesinde ortaklaşa paylaşımları da folklor için yeni inceleme konularının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Pek çok disiplin tarafından ilgi gösterilen “nostalji” ve “gastronomi” sahaları, folklorun da doğrudan inceleme alanına girmektedir. Çalışmada gastronomi odağındaki nostaljik nesneler ve onlar aracılığıyla anımsanan olgular, “doksanlarda çocuk olmak” konsepti etrafında, dönemin popüler abur cuburları bağlamında ele alınmıştır. 1980’li yıllarda doğan ve çocukluğunu 1990’lı yıllarda yaşayanlar tarafından oluşturulan “doksanlarda çocuk olmak” konsepti ile bu döneme yönelik paylaşılan nostaljik duyuş ve kavrayış biçimleri, dönem çocukları için hatırlatıcı nitelikteki başlıca abur cubur ürünleri bağlamında değerlendirilmiştir. Günümüzde “doksanlarda çocuk olmak” konseptiyle yoğun biçimde paylaşılan ve ilgili dönemde popüler olan çeşitli ürünler hakkındaki duygu, düşünce ve anlatılar folklor, nostalji ve gastronomi etkileşimleri bağlamında sözlü, yazılı ve elektronik kaynaklar aracılığıyla sahadan elde edilen verilerden hareketle analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nostalji, gastronomi, zamanın antropolojisi, “doksanlarda çocuk olmak”

“Being a Child in the Nineties” in the Context of Gastronostalgia and Anthropology of the Time

Abstract: The longing for the past in line with various sociological, psychological, medical and cultural factors, the recollection of the emotions and memories felt in the relevant period and conditions, and their survival in different contexts lead to the formation of new folklore products, and their joint sharing within the framework of group folklore leads to the emergence of new subjects of study for folklore. The fields of “nostalgia” and “gastronomy”, which are of interest to many disciplines, also fall directly into the study of folklore. In this study, nostalgic objects in the focus of gastronomy and the phenomena remembered through them are discussed around the concept of “being a child in the nineties” in the context of popular junk foods of the period. The concept of “being a child in the nineties” created by those who were born in the 1980s and lived their childhood in the 1990s, and the shared nostalgic feelings and ways of understanding this period were

* Misafir Araştırmacı, Rutgers Üniversitesi-Newark, Tarih Bölümü, New Jersey/ABD, ahmet.keskin@rutgers.edu / Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. ahmetkeskinahmet@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3422-5000.

** Bilim Uzmanı, Samsun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun/TÜRKİYE. byzaagenc@gmail.com, ORCID: 0009-0008-1402-0148.

evaluated in the context of the main junk food products that are reminders for the children of the period. The emotions, thoughts and narratives about the various products popular in the 1990s, which are shared intensively today with the concept of "being a child in the nineties", were analyzed in the context of folklore, nostalgia and gastronomy interactions based on the data obtained from the field through oral, written and electronic sources.

Keywords: Nostalgia, gastronomy, anthropology of the time, "being a child in the nineties"

*geçip giden zamanları
bir yerlerde bulsam
sonra üzülsem
üzüldüğüme üzülsem
gözyaşıma dalıp dalıp
seni hatırlarım*

*gittin şimdi sen
yoksun yanımda
bir şey istemem
neye yarar hatıralar?*

Mirkelam, *Hatıralar*, 1995.

Giriş

Araştırmalarının merkezine bireyi ve toplumu alan birçok disiplinle ilişki ve etkileşim içinde bulunan folklorun mevcut çalışma sahalarının oldukça genişlediği görülmektedir. Disiplinlerarası temelleri bakımından folklorun ilişkili olduğu çalışma alanlarından biri olan gastronomi sahasındaki özellikle yemek, kültür ve bellek ilişkisi ile beslenme alışkanlıklarındaki değişim ve dönüşümler odağında gerçekleştirilen çalışmalarla geniş bir literatür oluşmuştur.¹ Bununla birlikte, dönem ve on yıllar üzerinde gerçekleştirilen özellikle sosyoloji, psikoloji, toplumsal psikoloji ve kültür bilimleriyle bağlantılı alanlarda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda oluşan nostalji literatürüyle² hâlihazırda nostalji ve folklor ilişkilerine yönelik güçlü bir kuramsal zeminin oluştuğu dikkati çekmektedir. Söz konusu çalışmalar, antropolojik açıdan temel bir ihtiyaç olan

¹ Bu çalışmalardan başlıcaları için bk. Arnott, 1975; Ögel, 1982; Lupton, 1994; Lupton, 1996; Ritzer, 1998; Halıcı, 1999; Dalby-Grainger, 2001; Mintz-Du Bois, 2002; de Garine, 2004; Bouden, 2006; Holtzman, 2006; Santich, 2007; Civitello, 2008; Dilek-Orkun, 2009; Beşirli, 2010; Güler, 2010; Nahya, 2012; Goody, 2013; Gürçayır, 2013; Stajic, 2013; Aydın, 2014; Fırat, 2014; Kızıldemir-vd., 2014; Ritzer, 2014; Wutich-Brewis, 2014; Anderson, 2015; Goody, 2015; Akarçay, 2016; Boutaud, J. J.-vd, 2016; Kanık, 2016; Ichijo-Ranta, 2018; Ögüt Eker, 2018; Solmaz-Dülger Altın, 2018; Gautam, 2021; Beşirli, 2023; Fox, 2023; Mankan-vd, 2023; Sever, 2024

² Bu çalışmalardan başlıcaları için bk. Starobinski, 1966; Davis, 1977; Davis, 1979; Staath-Turner, 1988; Hirsch, 1992; Confino, 1997; Assmann, 1995; Batcho, 1998; Stewart, 1998; Connerton, 1999; Assman, 2001; Jedlowski, 2001; Brockmeier, 2002a; Brockmeier, 2002b; Dorsay, 2003; Eyerman, 2004; Legg, 2004; Tunç, 2005; Cashman, 2006; Eubanks, 2006; Wildschut, 2006; Otay Demir, 2008; Boym, 2009; Trigg, 2009; Assman, 2010; Wildschut, 2010; Routledge, 2011; Gürçayır, 2013; Niemeyer, 2014; Aydın Öztürk, 2015; Ange-Berliner, 2016; Gülüm, 2016; Cassin, 2018; Eşsiz, 2018; Tekin, 2018; Twomey, 2018; Bingöl-Akoğlu Kozak, 2020; Köse-Aydın, 2020; Hart, 2020; Köse-Aydın, 2020; Özgüneş, 2020; Başaran, 2021; Mandal-vd, 2021; Nutting, 2022; Özgüneş ve Bozok, 2022; Gürpınar, 2023; Norris, 2023; Orta, 2023; Özgüneş, 2023.

yeme-içme unsurları etrafında oluşan kültürel olgularla birlikte folklor ve nostalji ilişkilerinde gastronomik unsurların konumunu da belirginleştirmiştir. Bu unsurlarla ilişkili nostaljik yönelimlerin özellikle son dönemlerdeki dikkat çekici bir örneği olarak çocukluklarını Türkiye'nin doksanlı yıllarında yaşayan bireylerin günümüzde *doksanlarda çocuk olmak* konsepti etrafında, özellikle de çeşitli şekerleme ve abur cubur ürünleri bağlamında oluşturdukları paylaşımların ve bu doğrultuda oluşan nostaljik etkileşimlerin grup folkloru ve kişisel deneyim anlatıları bağlamında güçlü yansımaları sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu nostaljik tutum ve anlatıların grup folkloru çerçevesinde ortaya çıkan zengin örnekleriyle konunun folklor, nostalji ve gastronomi ilişkileri çerçevesinde çeşitli yönleriyle ele alınabilecek temellere sahip olduğu dikkati çekmektedir.

Bu dikkatten hareketle hazırlanan çalışmada *doksanlarda çocuk olmak* konsepti, günümüzde ağırlıklı olarak çocukluk dönemiyle bağdaştırılan çeşitli gastronomik ürünler etrafında paylaşılan ortaklaşmalardan doğan, grup folkloru ve nostaljik anlatılar çerçevesinde beliren, bu kapsamda sahadan elde edilen verilerden hareketle incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak *folklor*, *gastronomi* ve *nostalji* kavramları arasındaki ilişkiler ve etkileşimler kültür, yemek ve nostalji bağlamında değerlendirilmiştir. Ardından, doksanlı yıllar ve *doksanlarda çocuk olmak* konsepti folklor, gastronomi ve nostalji ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın devamında, seksenli yılların başından doksanlı yılların ortalarına kadarki zaman aralığında doğup çocukluklarını seksenli yılların sonlarından itibaren ve ağırlıklı olarak da doksanlı yıllarda yaşayan toplam kırk kaynak kişiden oluşan örneklem grubuyla gerçekleştirilen derleme çalışmaları çerçevesinde yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, çeşitli alt başlıklar altında sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Yapılan görüşmelerde kendilerine yöneltilen ve çalışmanın sonunda yer alan toplam on bir soruya kaynak kişilerin verdikleri cevaplar analiz edilmiştir. Doksanlı yıllarda ön plana çıkan ve popüler olan, çocukluklarını o dönemde yaşayan kişilerin ortaklaşa ve güçlü biçimde hatırladıkları görülen *Cino*, *Yumiyum*, *Meybuz*, *leblebi tozu*, *Şıpsevdî*, *Tombi*, *Turbo*, *Bumbo*, *Mino* gibi genellikle çocuklarla ve çocukluk dönemiyle özdeşleştirilen, abur cubur türündeki gastronomik unsurlarla yine oyun aralarında hızlıca tüketilen bazı yiyecekler ve çeşitli gazozlarla ilişkili paylaşılan duygu, düşünce, anı ve anlatılar çalışma kapsamında gastronomi, grup folkloru, zamanın antropolojisi ve nostalji ilişkileri çerçevesinde çözümlenmiştir. Kültürel bellek ve dönem folkloru ilişkilerini gastronomik olgular ve doksanlı yıllar bağlamında ele alan çalışma aracılığıyla, bu alanda gerçekleştirecek yeni çalışmalara veri ve katkı sunulması hedeflenmiştir.

1. Kültür, Yemek ve Nostalji

Kültürel unsurlarla bunların ortak paylaşımları etrafında halk grupları, ortaya koydukları kültürel birikimleri sözlü, yazılı veya maddi-görsel olarak çeşitli biçimlerde ve türlü bağlamlarda üretmekte, tüketmekte, yaşatmakta ve aktarmaktadır. Bilimsel bir kültür araştırma, derleme, inceleme ve çözümleme disiplini olan folklor, inceleme alanına giren konu ve malzemelerini temelde bireyin ve onun oluşturduğu toplulukların ortak paylaşımlarından, bu çerçevede ortaya çıkan kültürel verilerden sağlamaktadır. Folklor ürünlerini yaratan ve aktaran çok çeşitli sosyal gruplar bulunduğundan, *grup* kavramı, insanları ortak kültürel unsurlar etrafında birleştiren, geleneksel olguların taşıyıcıları olan, özellikle sosyoloji ve psikoloji odaklı folklor araştırma ve analiz çalışmalarında, ön plana çıkan bir kavramdır.

Karşılıklı ilişki ve etkileşimler içinde çeşitli duyuş, düşünüş ve davranışlarda ortaklaşan insanlardan oluşan *grup* üyelerinin kurdukları çeşitli iletişim ve etkileşimler sonucunda ortaya çıkan halk kültürü ürünleri de bu kapsamda *grup folkloru* bağlamında değerlendirilmektedir. Söz konusu halk kültürü ürünleri ve grup paylaşımları içinde yer alan çeşitli yiyecek-içeceklerle türlü gastronomik malzemeler, kültürün ve folklorun dikkat çekici bir tutarını oluşturmaktadır. *Gastronomi* kavramı, antropolojik açıdan insanın temel ihtiyaçlarından beslenmeyi konu alması bakımından sosyolojik, psikolojik, antropolojik, felsefi ve sanatsal temelleriyle, tüm bu alanları hem ilgilendiren hem de bütünleştiren bir kavram olarak belirmektedir. Bu doğrultuda herhangi bir gastronomik veri aynı zamanda kültürü, kimliği, yerelliği ya da evrenselliği temsil etmekle birlikte mutluluk, huzur, paylaşım, anı gibi duygu odaklı unsurları kapsayacak biçimde bireysel veya ortak belleği de ifade edebilmektedir (Özgüneş, 2023, s. 66).

İnsanın yediklerinin yalnızca fizyolojik olarak değil aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik olarak da onun kim olduğunu yansıttığı yaklaşımı doğrultusunda Richards’a göre (2002, s. 4) insanın ve toplumun en temel ihtiyaçları arasında yer alan beslenme ve yemek kültürü, kimlik oluşumunda belirleyici etkiye sahiptir. Özellikle çocukluk döneminde tüketilen yiyeceklerin, yıllar geçtikten sonra yetişkinlik döneminde de kişinin duygusal bağlar kurduğu bir “sığınak” olarak değerlendirilmesi de bununla ilişkilidir. Çocukluk döneminde tükettikleri yiyecek ve içecekler aracılığıyla çocukluklarında yaşadıkları anlara ve ilgili dönem ve bağlamlarda hissettikleri duygulara dönme eğilimi gösteren bireyler söz konusu yiyecek-içecek ve bunlara bağlı anımsamaları çerçevesinde, geçmişle şimdiki zaman arasında hissettikleri türlü boşlukları ve eksiklikleri doldurmaya ve tamamlamaya yönelik savunma mekanizmaları geliştirebilmektedir. Kişilerin geçmişte yaşadıkları çocukluk anılarını anımsamaları, çocukluk dönemindeki tükettiği yiyecekleri ve içecekleri özleyerek bu doğrultuda çeşitli paylaşımlar ve anlatılar bağlamında oluşturdukları grup davranışları *folklor* ve *gastronomi* alanlarıyla birlikte *zamanın antropolojisi* ve *nostalji* kavramlarıyla da yakından ilişkili bir konuma gelmektedir.

Eski Yunanca *nostos* “geçmişe ve köklerine/eve dönüş” ve *algos* “özlem, keder, acı çekmek” sözcüklerinin birleşiminden oluşan *nostalji* terimi ilk olarak 1688 yılında tıp alanında, İsviçreli bir tıp öğrencisi olan Johannes Hofer’in doktora tezinde psikopatolojik bir hastalık kapsamında kullanılarak ele alınmıştır. “İlk nostaljikler” olarak İngiliz ordusundaki İsviçreli askerleri inceleyerek kayda alan Hofer bu kavramı *bir kişinin anavatanında olmadığı için hissettiği acıya* atıf yapacak şekilde kullanarak nostaljinin iştahsızlık, mide bulantısı, kusma, ani kalp durmaları, gaipten sesler duymak, hayalet görmek gibi belirtiler gösterdiğini kaydetmiş ve bu hastalığın kişileri intihara sürükleyecek nitelikte belirtilere sahip olduğunu ifade etmiştir. Hofer, askerlerin nostalji duygusunu tetikleyen başlıca uyarıcılarınsa “çorbalar”, “köy sütü” ve “duyulan halk ezgileri” olduğunu belirtmiştir (Davis, 1977, s. 418; Trigg, 2009, s. 53; Boym, 2009, s. 25-26; Cross, 2018, s. 14). Başlangıçta “salgın bir hastalık” olarak değerlendirilen nostalji 17. yüzyılda, bireyin bir şeyi kaybetmesi duygusuyla birlikte ortaya çıkan ve kaybettiği şeye ya da yurda geri dönüşle ortadan kaldırılabilceği düşünülen bir olgu iken 18. yüzyılda yalnızca yurda geri dönüşle ortadan kaldırılamayacak, psikolojik bir olgudan çok tarihi bir fenomen şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır (Boym, 2009, s. 30-31). İnsan psikolojisi ve kültür odaklı bir unsur olarak nostaljinin zamanla, herhangi bir mekâna, bağlama duyulan özleminden her türlü olgunun özlenmesine evrilen bir anlam genişlemesi yaşayarak günümüzde pek çok çalışma konu ve alanıyla ilişkili bir

çerçeveye sahip olduğu görülmektedir. Nostaljinin tıbbi açıdan bireyler üzerindeki etkilerinde izlenen uyarıcılar arasında gastronomik unsurların belirginliği, bireylerin geçmişten hatırladıkları çeşitli yiyecek ve içecekleri yaşadıkları mevcut zaman bağlamında görerek, tadarak veya koklayarak belleklerinde “şu an” düzleminden uzaklaşıp geçmişe dair bir uzantı bağlamı oluşturmaları, söz konusu unsurların ve bağlı hatıraların anımsanarak ilgili yeni bağlamda nostaljik çağrışım ve duyumsamaların ortaya çıkmasıyla sonuçlanan süreçle de yakından ilişkilidir. Her döneme ve ilgili unsurlara, çağrışımlara göre anlamı değişebilen nostaljinin ana yapısı, bireyin ilgili dönemde ve mevcut hâlde benzer çağrışımları yaşayan diğer insanlar arasında ortak bağların oluşması sonucunda ortaya çıkan grup kültürünün bütünleştirici nitelikleriyle bir paylaşım ağı oluşturmaları şeklinde belirlemektedir. Nostaljinin bu yapısı esasen, onun folklorla olan bağının da temel niteliklerini temsil etmektedir.

Deneyimlenen gastronomik olguların belleğe kodlanmasına ve hatırlanmasına yönelik hususları tanımlamak için kullanılan *gastronostalji* de bu doğrultuda yiyecek-içecek-nostalji ilişkileri çerçevesinde bütünleşen bir terim olarak belirlemektedir. Çocukluk döneminde tüketilen yiyeceklerin ilerleyen yıllarda bireyin kişiliğini oluşturan unsurlar arasında görülmesi, nostalji ve gastronomi unsurlarının bellekte bıraktığı belirgin izlerin, bireylerin kişilik özellikleri üzerinde farklı tesirler yarattığının, özellikle de çocukluk döneminde edinilen türlü alışkanlıkların yeme-içme davranışlarını biçimlendirdiğinin kabul edilmesi bağlamında *gastronostalji* mutfağın, sofranın, yemeğin ve lezzetin çocukluk anılarıyla, dönemlerle, zamanlarla, bağlamlarla ilişkisini, anne ve büyükannelere ait lezzetleri, mutfakta kullanılan malzemeleri, eski sofraları, sofra sohbetlerini, yemekle ilgili ilkeleri ve buna benzer nostaljik hususları ele alan zengin bir kavram alanını kapsamaktadır (Alpyıldız, 2023; Özgüneş, 2020; Özgüneş ve Bozok, 2022; Özgüneş, 2023). Bireylerin nostaljik duyarlılıklarının dönemlere, bellek durumlarına ve yaşa göre farklılık göstermesi bakımından, elde edilen verilerin analizine geçmeden önce, gastronomik verilerin doksanlı yıllar kapsamında bellek, kültür ve nostalji ilişkileri bağlamında, ilgili yıllardaki yemek ve bellek ilişkisinin günümüze nostaljik çerçevedeki yansımalarının temelleri üzerinde ana hatlarıyla durmak yerinde olacaktır.

2. Kültürel Bellek, Gastronostalji ve Zamanın Antropolojisi Bağlamında Doksanlarda Çocuk Olmak Konsepti

Yaşanmış olanın ilk-önceki-gerçek zamanında ve bağlamında yeniden, tekraren ve olduğu gibi deneyimlenmesi henüz bir gerçeklik olarak mümkün olmamakla birlikte geçmişe ait çeşitli anımsamalar ve anımsatıcı ürünler aracılığıyla söz konusu hatıraların zihinde bıraktığı etkilere dönülebilmesine imkân veren, sosyolojik ve psikolojik araçlarla sağlanan tatmin sonucunda beliren *nostalji* kavramı, belirli bir an ve zamana, davranışa, duruma, yere, kişiye, nesneye veya geçmişteki bir deneyime güncel ve temsili anlamların yüklenmesini ifade etmektedir. Bu açıdan nostalji, geçmişin düşünce ve duygulanımlarını şimdide yeniden inşa etmekte (Erdoğan, 2023, s. 181), bu inşa süreci de toplumun, kültürün ve onu meydana getirenlerin “hatırlama” ve “anımsama” konularındaki tutumlarından kaynaklanmaktadır. Bireyin ve toplumun neden ve nasıl hatırladığına yönelik ileri sürülen çeşitli görüşler bağlamında oluşan temel yaklaşımlara (Halbwachs, 1992; Assmann, 1995; Connetton, 1999; Assmann, 2001) ek olarak bellek tip-türleri ve anımsama biçimleriyle ilgili “kültürel”, “kolektif”, “toplumsal/sosyal bellek” terimleri kapsamında çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir (Assmann

2001; Davies, 1995; Temur, 2017). Buna göre *uzun süreli, kısa süreli, açık ve kapalı* bellek türleriyle özellikle *epizodik(anısal)*³ ve *semantik(anlamsal)*⁴ bellek tiplerinin hatırlama ve anımsama süreçlerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Geçmişe ait yiyeceklerin anımsanmasında epizodik ve semantik belleğin yanı sıra *limbik sistem* ve *hipokampus* gibi sistemlerin de geçmişteki yiyeceklerin ve bunlara bağlı anıların hatırlanmasında etkili olduğu bilinmektedir (Özgüneş ve Bozok, 2022, s. 3217-3219). Bellek sistemi böylece, geçmiş ve gelecek arasında köprü kurarak bilgilerin depolandığı ve gerektiğinde hatırlandığı kısa ve uzun süreli bellekler temelinde bütüncül bir sistem olarak işlemekte, dönemlere ait genel bilgi ve kabuller semantik bellekte, bu dönemlere ait anılar ve onlara eşlik eden çeşitli unsurlar ise epizodik bellekte saklanmaktadır. Ortak sosyokültürel bağlantılarla oluşan ve belirli bir topluluk tarafından paylaşılan ortak bellek unsurları uzun süreli bellekte saklanarak yeni bir bağlamda tekrar hatırlanırken tüm bu anımsama ve canlandırma süreçlerinde yiyecek-bellek-anı ilişkileri güçlü bir etkileşim içinde ve belirleyici bir konumda bulunmaktadır.

Geçmişle kurulan bağlara aracılık eden hatırlama olgusu ve bunu sağlayan hafıza/bellek, kültürel bir çerçeveye de sahiptir. Neyin unutulup neyin hatırlandığının çok yönlülüğüyle birlikte ortak bellek ve paylaşım çerçevesinde oluşan bireysel, toplumsal ve kültürel ortak göstergelerin yeniden hatırlanmasının, bu çerçevede oluşan grup folkloru kapsamında gastronomik unsurların önemli bir bellek ve anımsama unsuru şeklinde belirdiği görülmektedir. Geçmişle kurulan bağların, nostaljik anımsamaların önemli araçlarından başlıcaları arasında yer alan yeme-içme unsurları böylece, ayırt edici işlevleriyle kişisel ve kolektif belleğin çekirdek kuvvetleri arasında yer alarak hatırlamaların ve hatıraların hem kaynakları hem de tetikleyicileri olarak anlam kazanmaktadır. Belleklerin çalışma sistemleri içinde güçlü bir tetikleyici ve uyaran konumunda bulunan yemek odaklı nostaljik anlatılar topluluk kimliğinin yansıtılması, anıların canlandırılarak zamanın farklı boyutlarda deneyimlenmesi gibi işlevlere sahiptir. Bu kapsamda yemek ve bellek ilişkisini nostalji kapsamında ele alan çalışmalarda *gastronostalji* veya *yemeğin nostaljisi* kavramları ile bu kapsamdaki olguların, yemek ve bellek ilişkisinin nasıl oluşturulduğuna ve işletildiğine dair teorik bir zemin üzerinde ele alındığı görülmektedir (Alpyıldız, 2023, s. 210-226).

Yemeğin bireysel olandan toplumsal ve grup davranışı şeklinde ortak paylaşımlara dönüştürülerek belleklere türlü anılarla kaydedilmesi ve bunun çeşitli bağlamlarda yeniden anımsanması, bu süreçteki belirli etkenler, yemek ve bellek ilişkisinde duyuşal deneyimler hem yiyeceği hatırlamanın hem de yiyerek hatırlamanın bilişsel boyutlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu boyutlar bireysel ve kolektif düzeyde kendisini göstererek herhangi bir tadın ve kokunun geri çağırılmasının (doğrulama, anımsama ve özleme vb.) yanı sıra önceki bağlamlarla ilgili hatıraların (kişi, zaman, mekân vb.) su yüzüne çıkarılmasında güçlü etkilere sahip olmaktadır (Abarca ve Colby, 2016, s. 1-8). Dönemsel olduğu kadar toplumsal ve kültürel çerçeveye de sahip olduğu görülen nostaljinin kültür endüstrisi kapsamındaki geniş sınıflandırılma bağlam ve düzeyleri içinde “nostaljik lezzetler”, “özlem gidermek”, “aidiyet sağlamak” “çocukluk

³ Epizodik bellek, belirli bir mekânda/zamanda meydana gelmiş olayların kayıtlı olduğu, dolayısıyla geçmişteki bir olayın zihinde yeniden canlandırılmasının görsel imgesini olaya özgü, duyuşal-algısal-bilişsel-duyuşal ayrıntıları içerecek biçimde yansıtan bilinçli bir belleğe karşılık gelmektedir.

⁴ Semantik bellek, kişinin evrenle ilgili olaylar, çevre ve dönemlere yönelik genel ve kapsayıcı bilgilerini içeren bellek türüdür.

dönemleriyle geçmiş anıları hatırlamaya yardımcı olmak” ve “sosyal medyada nostaljik deneyim paylaşarak topluluk oluşturmak” başlıca işlevleri (Orta, 2023, s. 1126-1127, 1132) konuyla ilgili ön plana çıkartılabilecek işlevlerden bazılarıdır. Nostaljinin bireysel, toplumsal ve kültürel türlü yansımalarında yemeğin belirgin bir özne ve nesne konumunda bulunduğu görülmektedir. Toplumun yemek aracılığıyla oluşturduğu sosyal ve kültürel belleğin aktarımındaki geleneksel kabuller ile bunun grup davranışlarına dönüşümündeki ritüel unsurlarla bunlardaki çeşitlilik içinde bellek ve nostalji ilişkisi, son derece belirgin bir görünüme sahiptir. Belleğin kolektif boyutlarını yemek üzerinden ele alan yaklaşımlarda yemeğin sosyal ve kültürel çevrelerde geçmişle sürekliliğin yaratılmasında ve anılar oluşturulmasında kilit bir işleve sahip olduğu görüşü belirginleşmektedir (Sutton, 2008, s. 160).

Bireyin geçmişe yönelik olguları anımsamasında ses ve kokunun belirleyici temel duyular arasında ön plana çıktığı görülmektedir. Gastronomik unsurların anımsanarak nostaljik boyut oluşturmasında da koku ve tatların belirleyiciliği söz konusudur. Kokular ve tatlar yoluyla güçlü anımsatıcı ipuçlarının iletilmesiyle bireysel belleği inşa eden yiyecek ve içecekler duysal boyutuyla epizodik ve semantik bellekle birlikte kolektif bellekle de yakından bağlantılı biçimde işletilir. Çoğunlukla aile ve çocukluk anıları etrafında kümelenen yemek ve bellek ilişkisinde çocuklukta veya gençlikte deneyimlenen tatların hatırlanması, gündelik hayatın uğraşları içerisindeki faaliyetlerle bunların anımsanması ve tekrarlanması isteği, yaşanan zamandan ve onun rutinlerinden duyulan memnuniyetsizlikler bağlamında özlenen eylemlere dönüşmesi, nostaljinin/geçmişin romantikleştirilmesinin de genel çerçevesini oluşturmaktadır. *Gastronostalji* bu açıdan, yemekle ilgili oluşan anıların ve anlatıların toplamından daha fazlasını temsil ve ifade etmektedir (Alpyıldız, 2023, s. 213-224). Bu bağlamda yemek nostaljisi -artık yapılmayan- yemeğin ötesinde “o yemeklerin yapıldığı döneme ve yaşam tarzına duyulan özlemi” ifade etmektedir (Gürçayır, 2013, s. 48). Bellek ve yiyeceğin duygusal boyutları arasındaki güçlü ilişkiler, yiyeceğin, sosyal olarak belirgin yollarla geçmişle olan ilişkileri somutlaştıran ve düzenleyen maddi dünyanın bir parçası olduğu kabulüyle birleşerek yiyecek tercihleri ile bellek arasındaki ilişkilerin sembiyotik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Böylece gastronomik bir olgu, tüketildiği bağlamdaki olayların ve anıların, o zaman hissedilen duyguların yeniden canlandırılmasını, bu deneyimin yeni bir bağlamda farklı kişilerle yeniden paylaşılmasını, böylece çeşitli duygusal sonuçların oluşmasını mümkün kılmaktadır.

Hazırlanmasından tüketilmesine kadar sosyal bir etkileşimin sonucunda ortaya çıkan kültürel bir ortaklaşma ve anımsama unsuru olarak gastronomik olguların özellikle çocukluk dönemiyle ve çocukluk anılarıyla bağlantılı değerlendirildiği yaklaşımlar içinde (Lupton, 1994; Lupton, 1996, s. 28), “idealleştirilmiş bir geçmişe duyulan özlem” olarak (Renko ve Bucar, 2014, s. 1674) ele alınan nostaljinin başlıca anımsatıcıları da bu kapsamda sosyokültürel ve psikolojik temellerden beslenmektedir. Grup üyelerini birleştiren yapılandırılmış sosyal bir etkinlik olarak yemeğin bireye sosyal grup oluşturma imkânı vererek sosyal ve kültürel bağlamda yeni bir kimlik kazanmasını sağlaması, aidiyet duygusu yaşatması da bu bakımdan, yemek ve nostaljinin grup folkloru kapsamındaki niteliklerinin çok boyutlu yapısının derinlemesine analizini gerektirmektedir. Gastronomik olguların grup kimliği çerçevesinde bireyi yalnızlık duygusundan uzaklaştırıp benzeri olumsuz duygulardan arındırıcı ve güven telkin edici işlevleri (Stoeltje, 2005, s. 162; Öğüt Eker, 2018, s. 172) aynı zamanda bu olguların

çeşitli dönemler bağlamında *zamanın antropolojisi* ve *grup folkloru* düzlemindeki temellerini de teşkil etmektedir.

Nostalji türleri çerçevesinde doğrudan kişisel deneyimlere dayanan “kişisel nostalji”, kişilerarası etkileşimlerle biçimlenen “kişilerarası nostalji”, bireysel, kişilerarası ve sosyolojik-toplumsal-kültürel bir deneyime dayanan “kültürel nostalji” ile tüm bunlardan hareketle yapılandırılabilen “canlandırılmış nostalji” (Holak & Havlena, & Matveev, 2006, s. 195) türleri içinde tüm bu nostalji türlerinin kendine özgü nitelikleriyle birlikte birbirleriyle etkileşimleri bulunmaktadır. Bireylerde özellikle ilk yetişkinlik ve ergenlik dönemlerine ilişkin nostalji diğer dönemlerden daha güçlü hissedildiği, nostaljik duygularla ilgilenme arzusu ve eğiliminin bireyin yaşam süresine göre değişiklik gösterebildiği, nostaljik duyarlılığın orta yaşları takiben ve özellikle emeklilik yıllarında en üst seviyeye çıktığı kabul edilmektedir (Davis, 1979, s.17; Otay Demir, 2008, s. 36-37; Erdoğan, 2023, s. 174-175). Geçmişin ancak kendisiyle ilişki içinde olunması hâlinde yeniden ortaya çıkabileceği ve nostalji duygusunun en yoğun hissedildiği dönemlerin orta yaş ve üstü dönem (35-40 yaşlar) olduğu, bu dönemde nostaljinin diğer dönemlerden daha güçlü olarak hissedildiği kabul edilmektedir (Assmann, 2015, s. 39). Bu kapsamda doksanlı yıllara yönelik nostaljik eğilimlerin, bu dönemin sona ermesinin üzerinden 10 yıl geçtikten sonra, dönemde çocukluklarını yaşayanlar bağlamında özellikle 2010’lar itibarıyla belirginleşmeye başlayıp 2020’li yıllarda hızlı bir yükselişe geçtiği görülmektedir. Geçmiş onlu yıl aralıklarının nostaljik bir konsept içinde yeniden hatırlanması ve bu bağlama onlu yıllara duyulan özlem her dönem için geçerli olabilmekle birlikte, bu durumun günümüzde özellikle doksanlı yıllar için çok belirgin olduğu dikkati çekmektedir. Bu durumda, günümüzde basın ve yayıncılıkta, sosyal medya ve dijital platformlarda içerik üreticisi konumunda bulunanların önemli bir kısmının, doksanlı yıllarda çocuk olanlardan meydana gelmesinin (Gürpınar, 2023, s. 12), o dönem çocuk olanların günümüzde 35-45 aralığında bulunmalarıyla yakın ilişkisinin olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

Nostalji türlerinin ve bunlar arasındaki etkileşimlerin çok çeşitli yansımalarını içeren, doksanlı yıllara yönelik nostaljik eğilimlerin, özellikle son dönemlerde oldukça yoğun ve popüler biçimde çeşitli grup paylaşımları bağlamında belirdiği görülmektedir. Özellikle kafelerde ve eğlence mekânlarında doksanlı yılların hatırlatıcı imgelerine sıkça rastlanılabilmekte, bu döneme özgü dekorasyon ürünleriyle tasarlanan mekânlarda söz konusu dönemde popülerleşen müzik eserleri çalınmakta, yine o dönemlerde popüler olarak tüketilen yiyecek ve içecekler servis edilmektedir. Ayrıca, doksanlar dönemi konseptli kadın günleri yapılmakta, döneme özgü kıyafetlerle gidilebilecek partiler düzenlenmekte, eğlence mekânlarında doksanlar Türkçe pop geceleri düzenlenerek bu yıllara ait şarkılar dinlenerek bu dönemdeki yaygın figürlerle dans edilmektedir. Yeni teknolojilerin, bireylerin nostaljik duyusu ve paylaşımlarını ifade ederek grup kültürü bağlamında bir araya gelmelerini sağlayan türlü platformlar sunmasıyla nostaljiyi tetikleyen içerikler ve anlatıların üretildiği geniş alanlar ortaya çıkmaktadır (Niemeyer, 2014, s. 7). Bu bağlamda doksanlar dönemiyle özdeşleştirilen ürünlerin günümüze yansımaları bağlamında televizyonda veya dijital platformlarda yayınlanan çeşitli dizilerde ve filmlerde dönemde popüler olan veya dönemi yansıtan şarkılar çalınmakta, karakterler doksanları anımsatacak kıyafetler giymekte, karakterlerin diyaloglarında, ilgili döneme özgü kalıp sözlere yer verilmektedir. Benzer biçimde reklam filmlerinde de kişilere doksanlı yıllar bağlamında çocukluklarını veya gençlik yıllarını hatırlatacak

imgeler sunularak kişilerin nostalji eğilimleri üzerinden ürün satışlarının artırılması hedeflenmektedir.

Doksanlı yıllarla ilişkili nostaljik paylaşımların ve bu bağlamda oluşan grup davranışlarının en güçlü olduğu alanların ise çeşitli sosyal medya ortamları olduğu dikkati çekmektedir. Bu kapsamda çeşitli sosyal medya ortamlarında yapılan paylaşımlara bakıldığında, en eski ve güçlü örneklerin Facebook bağlamında belirdiği görülmektedir. Facebook'ta bu döneme ait anıların paylaşıldığı “90'larda çocuk olmak”, “seksenler doksanlar nostalji” “seksenli doksanlı yıllar grubu” (URL-1, URL-2, URL-3) gibi üyelere özel birçok grubun bulunduğu görülmektedir. Instagram'da ise *doksanlardacocukolmak* etiketiyle çok sayıda fotoğraf paylaşımının yapıldığı görülmektedir. Bunlarla birlikte, farklı kullanıcılar tarafından açılmış “doksanlar ekspresi”, “90'larla yaşıyorum”, “doksanlık kaset”, “90lar mahallesi” (URL-4, URL-5, URL-6, URL-7) gibi geniş takipçi kitlesine sahip olan elektronik gruplar söz konusudur. Bu sayfalarda bireyler yaptıkları paylaşımlarla birlikte takipçi kitlesine “hatırlayanlar?”, “kimler hatırlıyor?”, “özleyenler burada mı?” gibi sorular yönelterek çocukluğunu doksanlı yıllarda geçirmiş kişilerin paylaşımın altına yorum yapmasını istemektedirler. Bireylerin söz konusu paylaşımların altına bıraktıkları yorumlara bakıldığında, yüz yüze iletişim kurmadıkları insanlarla benzer hatıraları ve duyguları hissettikleri, geçmişe karşı ortak bir özlem duygusu geliştirdikleri görülmektedir.

Konuyla ilgili pek çok paylaşımın gerçekleştirildiği diğer bir bağlam olarak Instagram uygulamasında ayrıca kişileri geçmişe döndürmeyi amaçlayan nostaljik efektlerin de yer aldığı görülmektedir. Bireyler, uygulamada bulunan bu efektlerle veya retro/vintage efektlerin bulunduğu uygulamaları telefonlarına indirerek fotoğraf çekinip bunları doksanlar konsepti bağlamında paylaşabilmektedir. Kullanıcılar bu efektlerle fotoğraf paylaşmanın yanı sıra genellikle yakın geçmişe ait fotoğraflarını “tbt”, “throwback”, “throwbackmonday”, “throwbacktuesday”, “throwbackwednesday”, “throwbackthursday”, “throwbackfriday”, “throwbacksaturday”, “throwbacksunday” gibi etiketlerle paylaşmakta, bu paylaşımları gören diğer kullanıcılar, paylaşım yapan kişinin bu fotoğraflarını beğenerek bir nevi kişinin geçmişe doğru yolculuğuna eşlik etmekte, böylece yeni akımlar ortaya çıkmaktadır. Kendi dönmek istedikleri ve insanların da buna şahit olmasını istedikleri zamanların sosyal medya kullanıcılarıyla paylaşılması yoluyla sanal bir nostaljik birliktelik biçimlendirilmektedir. Günümüzde oldukça popüler medya platformlarından biri olan Tiktok'ta da kullanıcıların oluşturdukları video paylaşımlarda çocukluk fotoğraflarının ve güncel görsellerin bir araya getirilmesiyle ortak bir çocukluk özlemi etrafında toplanan pek çok akım ortaya çıkmaktadır. *Doksanlarda çocuk olmak* konsepti hakkında çok sayıda videonun paylaşıldığı diğer bir ortam ise YouTube'dur. Çeşitli YouTube kanallarında dönemle ilgili yayımlanan videoların altına kullanıcıların yaptıkları çok sayıda yorumlar vasıtasıyla birbirleriyle etkileşim kurdukları görülmektedir. Yorumlar ve yorumlara verilen yanıtlar aracılığıyla oluşturulan paylaşımlarda kişilerin, doksanlı yıllar hakkında kendi anımsadıkları ürünleri, hatıraları, paylaşımları ve geçmişte onları bir grup etrafında birleştiren *doksanlarda çocuk olmak* konseptinin günümüzde de canlı biçimde devam ettirmeye çalıştıkları dikkati çekmektedir. Kişilere nostaljik duygular yaşatmak ve bu doğrultudaki ortak paylaşımların yayılması amacıyla oluşturulan bu kanallar ve içeriklerle kullanıcıların bu paylaşımları görerek geçmişe anımsadıkları ve bu

doğrultuda bu döneme, dönem anılarına yönelik nostaljik yorumlar yaptıkları görülmektedir.⁵

Çocukluğunu doksanlı yıllarda geçirmiş olan bireylerin oluşturduğu sosyal medya hesaplarında yapılan tüm bu nostaljik paylaşımlar ve bunların altına yapılan yorumlar aracılığıyla bireyler geçmişi hatırlamakta, böylece kültürel nostalji paylaşımı bağlamında ortak bir grup folkloru meydana gelmektedir. Bu paylaşımlar aracılığıyla

⁵ *Doksanlarda çocuk olmak* konsepti etrafında bu döneme yönelik özlem çerçevesinde beliren temel vurgular ve başlıca temalardan bazıları, doksanlı yılların pop müziklerinin paylaşıldığı bazı müzik videolarının altına yapılan yorumlar örneklemine şu şekilde aktarılabilir: “90’lar efsaneydi insanlığın hayatın yaşama zevkinin tavan yaptığı zamanlardı çokook özledik.”; “O günler mi yoksa bu şarkılar mı güzeldi bilmiyorum ama hissettiklerimiz çok güzeldi. Keşke bir sabah yine o günlere uyanabilsek.”; “Konu komşuluk vardı. Herkes birbirine güvenirdi. Korkmadan her kapıyı çalıp su eklemek vs. isteyebilirdik. Akşam geç saatlere kadar korkusuzca oynardık çünkü kimse kimseye kötü gözle bakmazdı. Bir ip bir top olsun yeterdi bize biz yokluğu iyi bilirdik. Şimdiki nesil gibi doyumsuz değildik; sokakta oyun oynayarak büyüyen şanslı nesil iyi ki varız yaa.”; “90’ların bir tane boşu yok hepsi birbirinden değerli yıllar ve şarkılar milyon yıl geçse de dinlemeye devam.”; “1982 doğumlu biri olarak, çocukluğu da gençliği de iyi ki 90’lar ve 2000’ler de yaşamışım diyorum. Komşuluğun ne olduğunu bilen bir nesilden şimdilerdeki yozlaşmış zamana gelmenin acısını yaşıyorum. Herkes tüketme derdinde.”; “1982 doğumlu biri olarak, çocukluğu da gençliği de iyi ki 90’lar ve 2000’ler de yaşamışım diyorum. Komşuluğun ne olduğunu bilen bir nesilden şimdilerdeki yozlaşmış zamana gelmenin acısını yaşıyorum. Herkes tüketme derdinde; 90’larda gerçek çocukluk yaşandı ve sonraki nesillere nasip olmadı. Sokakta özgürce akşam ezanına kadar oynardık kimse taciz etmezdi annemiz babamız endişelenmezdi. Terli terli eve gelirdik, annemiz biraz kızardı sonra hazır sofraya otururduk. O pazar akşamı banyoları ütölemiş mavi önlük beyaz dantelli yakaların annemin saçlarını örüp göndermesi. Televizyon gündüz bizim akşam büyüklerini o hayal kurmayı öğreten dizileri izler gece tavana bakıp hayal kurardık instagram tiktok yoktu çamur taş misket top vardı.”; “Özgün müziğin yapıldığı, tüm sanatçıların birbirine saygı duyduğu, enflasyonun düşük olduğu, sokakların güvenli olduğu, 25 kuruşluk dondurmayla mutlu olunabildiği yıllardı...” ; “90’lar unutulmaz lise döneminin en çarpıcı ve yeri doldurulamaz en anlamlı, sadeliğin saflığın ve her çıkan albümün, klibin ayrı ayrı heyecanı ile dolu yıllarıydı. İnsan hüznleniyor bu günümüze bakıp geçmişteki bu eşsiz eserleri dinleyince. Güzeli yıllardı.”; “90’lı yılları o kadar özledik ki keşke şimdiki imkânların hiçbirisi olmasaydı da o günlerde kalsaydık. Yaşanılan her şeyin bir anlamı ve tadı vardı hiçbir şey sahte ve anlamsız değildi. Ben şahsen çok şükür iyi ki görmüşüm 90’lı yılları şu an 37 yaşındayım emin olun bir daha dünya 90’lı yıllardaki gibi asla güzel olmayacak her gün daha da kötüye gidiyor.”; “Ah gençlik yılları bee.. En güzel, temiz, kaliteli zamanlarımış...” ; “90’lı yıllar dünyanın ve hayatımızın en güzel günleriydi keşke bir zaman makinesi olsa da geri dönsək keşke!”; “1965 doğumluyum. Ülkenin her türlü ve halini gördüm ama hiç 90’lar kadar iyisini görmedim.”; “Saygının, sevginin ne demek olduğunu bilen. Komşuluğu, akrabalığı, arkadaşlığı yaşayanlara. Siyah, mavi önlük giyenlere. Mahallenin kızını korumak için dayak atıp, dayak yiyenlere. Patates kızartması yemek için, sobanın başında banyo yapmak için pazar gününü bekleyenlere. Siyah beyaz TV de çizgi film seyretmek için sabahın köründe uyananlara.”; “Bu şarkıları dinledikçe o dönemlerdeki mutlu zamanlarım aklıma geliyor resmen mutluluğun adı 90’lar.”; “Hayattaki tek şansımı 90’lı yıllarda yaşamak olarak kullandım; Bir neslin kendisini, aşklarını, okul yıllarını, yürüdüğü yolları, yazları, kışları, belki de yediği turşuyu bile hatırlatan şarkılar bunlar. Güzeli olan şarkılar mı yoksa anılarımız mı bilmiyorum ama yaşattığı duyguyu yaşayıp geçmek en iyisi galiba.”; “Geçmiş yaşam kültürüne duyulan özlem.”, “Yüzyıl içindeki en iyi, en kıyak kuşak. Hem eski hem yeni olmak demek. Biraz gözü açık bir 80’li, yüz yıllık nesil kültürünü bir porsiyonda almış demektir. Mahalle çeşmelerinden su içmek, bayramları ipe çekmek demek. Bakkala gitmenin, sokakta oynamanın, harçlık toplamının geçerli sayıldığı, Havuç’un olmadığı yıllar demek... Her şeye rağmen temiz ve el değmemiş bir hayat demek.”; “90’lı yıllar hep güzeldi dostluk, komşuluk, arkadaşlık daha başkaydı akşam olunca saklambac oynamak ne sarardı.”; “2000’lerde kültürel anlamda geriye gittiğimiz için hala 90’ları dinliyoruz.” (Erdoğan, 2023, s. 184-188) şeklindedir.

geçmişin şimdiye/bugüne taşınması kolaylaşmakta, böylece doksanlar nostaljisi hızlı biçimde ve geniş kitlelere yayılma olanağı bulmaktadır. Dönemle ilgili yapılan paylaşımlar, kullanıcılar tarafından paylaşımların altına yapılan yorumlar ve sahada kaynak kişilerden elde edilen veriler birlikte değerlendirildiğinde, doksanlı yılların özlem duygusuyla anımsamasının başlıca nedenleri arasında, insanların teknolojinin henüz günümüzdeki kadar gelişmediği yıllarda birbirleriyle daha sıcak ve samimi ilişkiler kurabilmesinin ve teknolojik gelişmeler sonucunda bu ilişkilerin zayıflamasının belirgin etkenler olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, teknolojinin ve yeni elektronik kültür ortamlarının nostaljik bağlamda özlem duyulan bu döneme ait popüler kültür ürünlerinin geniş kitleler arasında hızlıca yayılmasını sağlayarak söz konusu nostaljiyi tetikleyici bir unsur hâline gelmesini kolaylaştırmış olması da ilginç ve çelişik bir husus olarak ön plana çıkmaktadır.

Söz konusu paylaşımlar ve dönem hakkında yapılan değerlendirmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde; siyasi belirsizliklerin, terörün, televizyon kültürünün, renkli kıyafetlerin, ilginç dansların ve pop müziğin etkilerinin türlü ve güçlü biçimlerde hissedildiği bir dönem olarak doksanlı yılların, Türkiye'nin “hem en renkli hem de en karanlık zamanları” şeklinde, “nevi şahsına münhasır” bir dönem olarak betimlenerek bu durumun da bazı temel niteliklerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Doksanlı yılları çalışmak -tıpkı diğer on yılları çalışmak gibi- aynı zamanda bir nostalji çalışması niteliği de taşımaktadır çünkü “geçip giden zamanlar”la beraber insanlar geçmişi “pembe filtrelerle” hatırlayarak söz konusu geçmişi ve ona ait olguları pozitif hafıza unsurları olarak yeniden inşa etmektedir. Doksanlı yıllar böylece, özellikle 2010 sonrasında, geniş kitlelerin yöneldiği popüler bir hafıza mekânı hâline gelmiş bulunmaktadır (Gürpınar, 2023, s. 11). Bu çerçevede seksenli yıllarda doğan ve çocukluk-gençlik dönemi doksanlı yıllara denk gelenlerin kendilerine özellikle 2000'li yıllardan 2020'li yıllara kadarki süreçte yoğunlaşmak ve günümüzde de devam etmek üzere ortak bir anlam dünyası inşa ettikleri görülmektedir. Söz konusu anlam dünyasının inşasında belirginleşen anımsamalara göre doksanlı yılların, teknolojinin günümüzdeki kadar gelişmediği, daha sıcak ve samimi ilişkilerin kurulabildiği, güven ortamının sağlandığı, kaynak kişilerin ifadeleriyle “ailelerin birbirleriyle sıkça ve hoş vakit geçirebildiği”, “kalabalık sofraların etrafında toplanılarak uzun sohbetlerin gerçekleştirilebildiği”, “çocukların sokakta rahatça oynayabildiği”, “oyun sırasında acıktıklarında herhangi bir arkadaşının kapısının çalınıp annesinden yiyecek istenilebildiği”, “komşuluk ilişkilerinin kuvvetli olduğu” bir zaman dilimi olarak tanımlandığı görülmektedir. Çocukluk hatıralarının benliği inşa da kurucu olduğu gibi çocukluğun masumiyeti de bilinçaltında döneme ve ortama atfedilmesiyle ilişkili olarak doksanlı yıllar, özlenen çocukluk anılarıyla, günümüzde, her zaman hoş hatırlanan bir dönem olarak özellikle çocukluklarını o dönemde yaşayanlarca belleklerde benzer biçimlerde canlandırılmaktadır.

Büyülü bir nostalji ögesi haline gelen doksanlı yılların günümüzde artık kendi başına müstakil bir zaman aralığını bildirmenin çok ötesinde, daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir kavram, duyuş ve nostalji unsuru olarak kullanıma girmiş olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda spor dünyasından medya dünyasına, entelektüel tartışmalardan kültür endüstrisine potporik bir kültürel iklim niteliğindeki doksanlı yıllar kendine özgü yapısıyla, başta ekonomik sorunlar ve terör kaynaklı kaotik bağlama rağmen kimliklerin ifade edilebilmesindeki gelişmelerin yanında özel kanallar ve popüler kültürün geniş kitleler arasında yaygınlaşması gibi etkenlerle toplumun çoğulculaşmasının da on yılı

olarak değerlendirilmektedir. Doksanlı yılların bu yönüyle, “tesadüfi bir kronoloji bildirmesinden öte, anlamlı bir zaman aralığı olarak değer kazandığı” görülmektedir (Gürpınar, 2023, s. 12-27; 549-550). Tüm bu verilerden hareketle doksanlı yılların, kendine özgü nitelikleri çerçevesinde sosyal ilişkiler, popüler kültür ürünleri, yaşam tarzı ve davranış biçimleri bakımından zengin ve dikkat çekici malzemeler sunan bir döneme karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Bu döneme ait kültürel olguların çeşitli konu ve yaklaşımlar odağında incelendiği (Dorsay, 2003; Eşsiz, 2018; Erdoğan, 2023; Gürpınar, 2023) çalışmaların varlığıyla birlikte konunun folklor, gastronomi ve nostalji etkileşimleri bağlamında, doksanlı yılları hatırlatan objeler olarak çeşitli abur cubur ürünlerinin kişisel deneyim anlatıları kapsamında değerlendirildiği çalışmalarına henüz gerçekleştirilmediği dikkati çekmektedir. Şekerleme ve abur cubur niteliğindeki atıştırmalıkların, çocukluk ve ergenlik evresi başta olmak üzere kişinin yaşamında *gastronostalji*nin merkezinde yer alan unsurlar arasında yer aldığı bilinmektedir. Ürünün türüne ve elde ediliş niteliğine (ev-el yapımı, fabrikasyon vb.) veya diğer bağlamsal şartlarına göre gelenek kültürünün yanı sıra popüler kültürün başlıca unsurları olması bakımından atıştırmalıklar, köy ve kent yaşamını da kapsamak üzere, özellikle çocukluk döneminin gıda/yemek merkezli nostaljisinin temelini oluşturmaktadır. Bu tür yiyeceklerin güçlü bir anımsatıcı olarak ön plana çıkmasında, aslında çoğu “sıradan” olan bu ürünlerin lezzetlerinin ötesine geçen anlamlarının oluşmasının belirleyici olduğu görülmektedir. Örneğin bu ürünler, çocuk oyunları başta olmak üzere türlü bağlamlarla ilişkili biçimde kendisini gösterebilmektedir (Alpyıldız, 2023, s. 213-224).

Çalışma kapsamında ele alınan, doksanlı yıllarda yeme içme kültürü çerçevesinde gerçekleştirilen saha çalışmasında çocukların tükettiği yiyecek ve içecekler bağlamında elde edilen verilere bakıldığında “Yumiyum”, “Meybuz”, “Cino” vb. şekerlemeler, “Turbo”, “Şıpsevdi”, “Mino”, “Tipi Tip” vb. sakızlar, “Tombi” ve diğer mısırlı çerezler, “Bumbo” ve “Eti” bisküvi ve krakerler, “Luna” çikolata, “leblebi tozu”, her yöreye özgü türleriyle gazozlar, “Oralet”, “Capri-sun” vb. çeşitli aromalarıyla meyve suları gibi ürünlerin ön plana çıkması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu doğrultuda çocukluklarını doksanlı yıllarda geçirmiş olan bireylerin o dönemde tükettikleri söz konusu ürünleri değerli görerek *doksanlarda çocuk olmak* bağlamında bu ürünlerle ve bunlar etrafında oluşturulan bağlarla bu doğrultuda gerçekleştirilen paylaşımlar çevresinde nostalji odaklı bir grup folkloru oluşturdukları görülmektedir. Çalışmanın devamında; folklor, nostalji ve gastronomi etkileşimlerinin *doksanlarda çocuk olmak* konsepti kapsamındaki örnekleri, geçmişteki görünimleri ve bunların, sosyal medya başta olmak üzere yeni medya araçları ve popüler kültür aracılığıyla günümüzdeki yansımaları, o dönemdeki yiyecek ve içeceklerin çocuklar üzerinde bıraktığı izler, seksenli yıllarda doğmuş ve doksanlı yıllarda çocukluğunu yaşamış olan kaynak kişi hedef kitlesiyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden hareketle çözümlenmiştir.

3. Sahadan Elde Edilen Verilerin Analizi

Gerçekleştirilen saha çalışmasında ağırlıklı olarak 1980’li yıllarda doğmuş ve dolayısıyla çocukluk veya ilk gençlik dönemlerini 1990’lı yıllarda yaşamış olan yirmi kadın ve yirmi erkekten oluşan toplam kırk sözlü kaynak kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kaynak kişilere doksanlı yılların onlara hangi duyguları anımsattığı ve bu anımsama biçimlerinde yiyecek ve içeceklerin konumunu anlamaya yönelik on bir adet soru yöneltilmiştir. Kaynak kişilerin bu sorulara verdiği toplamda iki yüz elliden fazla yanıt kayıt altına alınmış, elde edilen veriler

sınıflandırılarak konu bağlamında incelenmiştir. Söz konusu bu yanıtlar değerlendirildiğinde kaynak kişilerin doksanlı yıllara özlem duymak suretiyle geçmişle bağlantı kurarken günlük hayatlarında karşılaştıkları özellikle çeşitli gıda, kıyafet, müzik gibi çocukluk ve gençlik yıllarını hatırlatıcı olguları, geçmişe özlemlerini arttıran başlıca unsurlar olarak tanımladıkları görülmüştür.

Çalışma kapsamında kişilerin nostaljiyi bugünden bir kaçış aracı olarak mı gördükleri yoksa herhangi bir vasıta olmadan da çocukluklarına derin bir özlem duygusu hissedebilmelerinin mümkün olup olmadığı konusu da ayrıca irdelenmiştir. Bu doğrultuda çocukluklarını geçirdikleri dönemleri takiben, mevcutta içinde yaşadıkları dönemden memnun olup olmadıkları bağlamında yöneltilen sorulara kaynak kişilerin %80'inin, yaşadıkları dönemden memnun olmadıkları ve nostaljiyi mevcut andan bir kaçış yolu olarak gördükleri doğrultusunda yanıtlar verdikleri tespit edilmiştir. %20'lik kısmın ise yaşadıkları dönemden ve hayattan memnun olmakla birlikte zaman zaman geçmişe karşı derin bir özlem duygusu hissettikleri doğrultusunda yanıtlar verdikleri görülmüştür. Sözü edilen %80'lik kesim nostalji duygusunu, şimdilerde karşılaştıkları olumsuz durumlarla ve yaşları ilerledikçe artan sorumlulukların üzerlerinde bıraktıkları olumsuz duygu durumlarıyla ilişkilendirdikleri belirlenmiştir. Tüm bu olumsuz duygular içinde bireylerin, yalnızca “bugün sokakta hangi oyunu oynasak?”, “acaba annem salçalı ekmeğimi hazırladı mı?”, “futbol oynarken kalede kim duracak?”, “misketi evden kim getirecek?”, “bende olmayan taso acaba kimde vardır?”, “atlayacağımız ipi kim tutacak?”, “susadığımda hangi komşudan su istesem?” gibi soru ve sorunlarının söz konusu olduğu çocukluk dönemlerine ve orada yaşadıklarına geri dönmek istediklerini belirttikleri görülmüştür. Sahadan elde edilen veriler, kaynak kişilerin doksanlı yılları “çocukluğum”, “sınırsızca sokakta oynadığımız günler”, “özgürlük” vb. ortak ve kanıksanmış olgularla anımsadıklarına işaret etmektedir. Kaynak kişilerce çocukluğun tanımının büyük ölçüde “özgürlük”le imlendiği ve yaş ilerledikçe özgürlük duygusunun yerini sorumluluklara bırakmasının, doksanlı yıllara ve bu yıllardaki çocukluk anılarına yönelmelerinin başlıca nedenleri olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Kaynak kişiler tarafından verilen diğer yanıtlar arasında yer alan “komşuluk ilişkileri”, “özgür çocukluk”, “kaset çalar”, “karpuz kol kıyafetler”, “Pop müzik”, “İzel-Çelik-Ercan”, “Susam Sokağı”, “Adam Olacak Çocuk”, “Hugo ve Tolga Abi”, “atıştırılmalıklar”, “kalabalık sofralar”, “diziler”, “filmler” gibi dönemle eşleştirilen unsurların döneme yönelik başlıca anımsatıcı unsurlar şeklinde değerlendirildiği görülmektedir. Sözlü kaynakların doksanlı yılları tanımlarken kullandıkları ifadelerin çeşitlilik gösterdiği dikkati çekmekle birlikte kaynak kişiler aracılığıyla elde edilen bu verilere yiyecekler ve içecekler çerçevesinde yaklaşıldığında, kişilerin çok büyük ölçüde belirli ortak ve benzer ürünler etrafında birleştikleri görülmektedir. Kaynak kişilerin çocukluk veya gençlik dönemlerinde tükettikleri yiyecek ve içecek unsurlarını “mutluluk”, “huzur”, “tazelik”, “safılık”, “özgürlük”, “masumiyet”, “güvenilirlik” gibi birçok olumlu ve güçlü duyguyla ilişkilendirerek anımsadıkları ve bu unsurların beraberinde geçmişlerine ait hatıraları da sıkça düşünerek özlediklerini belirttikleri görülmektedir.

Kaynak kişilerin tamamına yakınının, çocukluk dönemlerine dair akıllarına gelen ilk yiyecekler arasında anne, annanne ve babaanne yemekleriyle birlikte özellikle *Cino*, *Çokokrem*, *Yumiyum*, *leblebi tozu*, *salçalı ekme* gibi ürünleri de sıklıkla anımsadıkları, içecekler kapsamında ise kaynak kişilerin ilk olarak gazoz çeşitlerini hatırladıkları

dikkati çekmektedir. Çalışmanın kapsamı çerçevesinde, kaynak kişilerden elde edilen verilerin ortaya koyduğu sonuçlar doğrultusunda, en çok anımsanıp değerlendirme yapılan söz konusu bu ürünler belirli başlıklar altında sınıflandırılarak incelenmiştir. Kişilerin bu ürünler etrafında oluşan anılarını, bu anıları yaşarken ve aktarırken hissettikleri duyguları da gözetererek, elde edilen verilerin nostalji, kültür ve yemek ilişkileri bağlamında, dönemin ve ürünlerin ayırt edici nitelikleriyle kaynak kişilerin başlıca anımsama, tanımlama ve ifadelerinden hareketle yapılandırılmış çeşitli alt başlıklar altında analiz edilmesi yerinde olacaktır.

3.1. İki Çeşitli Bir “Efsane”: *Cino*

Kaynak kişilerden elde edilen verilere göre *Cino*, doksanlar dönemindeki çocukların hafızalarında eğlenceli bir atıştırma olarak konumlanmış en yaygın ve popüler nostaljik ürün olarak ön plana çıkmaktadır. Kaynak kişilerin söylemiyle “*Cino* efsanesi”, günümüze yakın dönemlere kadar yalnızca portakal ve kayısı aromalarıyla iki çeşit hâlinde üretilirken son zamanlarda buna çilek aroması da eklenerek üründe ve ambalajlarında çeşitlendirmeye gidilmiştir. Günümüzde pek çok satış noktasında karşılaşılabilen bu ürünün özellikle nostaljik kafelerde kahve yanında servis edildiği de görülmektedir. Söz konusu bu durum kahve içmek için kafeye gelen kişilerin *Cino*’yu görmeleriyle birlikte doksanlar dönemini anımsamaları ve karşılarındaki kişilerle “geçmişteki güzel günler” bağlamında türlü anı ve anlatılar paylaşımlarına da yol açmaktadır. Kafe sahipleri tarafından dekorasyonu ve çalan parçalarla bilinçli bir şekilde oluşturulan nostaljik hava yine bilinçli bir şekilde *Cino* aracılığıyla beslenerek kişilere çok aşamalı bir nostalji yaşatılmakta, nostaljik bu ürün farklı bağlamlarda, yeniden bir pazarlama aracı haline getirilmiş bulunmaktadır.

Çocukluklarında çoğu ürüne başta ekonomik olmak üzere türlü nedenlerle sınırlı şekilde erişim sağlayabildiklerini belirten kaynak kişiler, geçmişlerindeki mutlu anları hatırlatan *Cino*’yu günümüzde gördükleri bağlamlarda bu üründen bir tane almakla yetinmeyerek ürünü koliler halinde satın aldıklarını ifade etmişlerdir (KK-9, KK-15, KK-19, KK-22, KK-33, KK-37). Bireylerde nostalji duygusunun pekişmesine ve yeni nostaljik anımsamalar sonucunda yeni paylaşım isteklerine yol açan bu durumu, kişilerin geçmişlerinde sınırlı biçimde erişebildikleri bu ürünlerin veya onlarla ilgili anımsamaların yarattığı hislerden kaynaklı yoksunlukların giderilmesine yönelik tutumlar çerçevesinde değerlendirmek de mümkündür. Esas itibarıyla, çocukluk dönemlerindeki söz konusu erişim kısıtlılığından yakınan kaynak kişilerin bununla birlikte, erişim kısıtlılığının özellikle yetişkinlik dönemlerinde beliren olumlu yansımaları dönüştüğünü fark ettiklerini dile getirmeleri de ilginç bir veri olarak dikkat çekmektedir. Kaynak kişilerin çoğu için doksanlı yıllarda çocuk olmanın, “elde edilebildiği kadarıyla yetinebilmek”, “elde edilen ürünleri arkadaşlarla paylaşabilmek” ve bunların etrafında “güzel hatırlanabilecek anılar biriktirmek” şeklinde değerlendirilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Çocukluklarında “her istediklerini elde edemeyen” kaynak kişilerin yetişkinliklerinde bu duruma üzülmediklerini, hatta durumun kendilerine kattığı olumlu davranışlarını gözlemleyerek ailelerine her istediklerini almadıkları için teşekkür ettiklerini belirttiklerini ifade etmeleri de oldukça dikkat çekicidir. “Doksanlar dönemi çocukları”nın bugüne geçmişin penceresinden baktıklarında, ürünlere olan sınırlı erişim sayesinde kazandıklarını düşündükleri özelliklerinin şimdiki nesillerde göremediklerini, aksine bu dönemlerde büyüyen çocukların her istediğini elde etmelerine rağmen “mutsuz” ve “doyumsuz” bireyler olduklarını düşündüklerini ifade etmeleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu yönüyle

kaynak kişilerin bir kısmının bu ürünü doksanlardan hatırladıkları en önemli, en sade ve dönemi en iyi temsil eden ürün olarak değerlendirdikleri görülmektedir (KK-3, KK-32, KK-33, KK-38).

Görsel 1: Klasik ambalajında portakallı Cino ve nostaljik kahve fincanı (URL-9)

3.2. Doksanlı Yılların “Tatlı” ve “Şımarık” Şekerlemesi: *Yumiyum*

Sahadan elde edilen veriler değerlendirildiğinde, kaynak kişilerin doksanlı yıllarda zaten son derece sınırlı sayıda olduğunu belirttikleri abur cubur/şekerleme türleri arasından tüketmeyi en sevdikleri ürünler arasında *Yumiyum*’un ilk sıralarda olduğunu belirttikleri görülmektedir. Renkli paketlerde kiraz, çilek ve portakal aromalarıyla günümüzde de üretilmeye ve tüketilmeye devam eden bu ürünün kaynak kişilerin hafızasında, bakkallarda veya okul kantinlerinde yapılan alışveriş sonrasında bozuk para yerine para üstü olarak *Yumiyum* verilmesiyle oluşan mutluluk hissiyle de yer edindiği anlaşılmaktadır. Yumuşak ve meyve aromalı dokusuyla çocukluk yıllarında bu ürünleri sakız gibi çiğneyerek tüketirken türlü şarkılar ve melodilerle, vücut hareketleriyle, oyun ve danslarla, son derece mutlu anlar yaşadıklarını belirten kaynak kişiler (KK-2, KK-8, KK-9, KK-18), geçmişten günümüze halen eğlenceli bir şekerleme olarak anımsadıkları *Yumiyum*’u günümüzde satışta gördüklerinde bu ürüne ve anımsattıklarına dair derin bir özlem ve nostalji duygusu yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Kaynak kişilerin bir kısmı, tıpkı *Cino* örneğinde olduğu gibi bu ürünü raflarda gördüklerinde özlem duygusuyla yetinmeyerek yakın çevrelerindeki kişilerin de benzer duyguları hissetmelerini sağlamak amacıyla bu ürünün çok miktarda satın alarak onlara da *Yumiyum* hediye ettiklerini belirttikleri görülmektedir. Çalışma kapsamında kaynak kişi olarak derleme yapılan ve günümüzde çocuk sahibi olan annelerin, kendi çocukluk dönemlerinde severek tükettikleri *Yumiyum* etrafında yaşadıkları lezzet deneyimini, mutluluğu ve paylaşım kültürünü benzer bir biçimde çocuklarının da yaşamalarını isteyerek çocuklarına da bu ürünü tattırdıkları görülmektedir. Anneler, çocukluklarında tükettikleri *Yumiyum*’u günümüzde nostaljik çerçevede yeniden tüketerek çocukluk anılarının bir parçası hâline gelen bu ürün aracılığıyla yalnızca bir nostalji yaşamış olmakla kalmayıp çocuklarını, *Yumiyum*’u ve annelerinin *Yumiyum* etrafında oluşturdukları anıları gelecek kuşaklara aktarmanın bir aracı konumuna getirmiş oldukları görülmektedir (KK-2, KK-8). Böylece, kişisel ve bireysel nostaljik tutumun sosyal ve kültürel açıdan ortak nostaljik paylaşımlara bu şekilde dönüştüğü, paylaşımın

böylece yalnızca ilgili dönemi birlikte yaşayan ve geçmişte aynı gruba mensup olan kişiler arasında değil gruba ait olmayan kişilerde de gerçekleştirilecek biçimde genişletildiği görülmektedir. Bu ve benzeri örnekler, Böylece *Yumiyum*'un geçmişte ve geçmişle kurulan bağların ve oluşan hatıraların nostaljik çerçevede hatırlanmasının yanında aynı grup üyeleri tarafından yakınları veya çocukları aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılma istenmesi bağlamında kuşaklararası bir aktarımın nesnesi haline de getirilmesi söz konusu olmuştur.

Görsel 2: Fotoğraf albümünde saklanan Yumiyum ambalajı (URL-8)

3.3. “En Tatlı Sabahlar *Çokokremle* Başlar”: Varsılığın ve Yoksulluğun Anımsanması Bağlamında *Çokokrem*

Kaynak kişilerden elde edilen veriler incelendiğinde, *Çokokrem*'in, doksanlı yıllarda en çok tüketilmek istenen ancak sınırlı bir kesimin tüketebildiği belirtilen bir ürün olarak anımsandığı görülmektedir. Bu dönemde *Çokokrem*'in cam bardakların içinde, tüpte, çubukla yenebilecek boyuttaki küçük paketler hâlinde olmak üzere birçok farklı biçimde satışa sunulduğu görülmektedir. Günümüzde üretim ve satışı devam eden *Çokokrem*'in doksanlı yıllar bağlamında bir sosyoekonomik durum göstergesi olarak değerlendirildiği, ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocuklarına *Çokokrem* alabiliyorken ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarına bu ürünü alamamaların ortak bir anımsama unsuru olarak belirdiği görülmektedir. Annelerin, çocuklarının isteklerini karşılayabilmek adına kendi imkanları doğrultusunda evlerinde kakao, süt ve şeker karışımıyla “anne *Çokokremi*” üreterek çocuklarının bu ürünle ilgili taleplerini karşılamaya çalışmalarının da ayrı bir anımsama unsuru şeklinde ön plana çıktığı görülmektedir (KK-18, KK-23, KK-26, KK-31).

K-26, bu dönemde *Çokokrem*'in cam kavanozlarda satıldığını ve ürün bittikten sonra annelerin bardak şeklinde kullanmaya devam ettiklerini hatta koleksiyon oluşturduğunu ifade etmiştir. KK-29 ise özellikle cam kavanozun önünde Nasrettin Hoca'nın fotoğrafı, arkasında da bir fıkrasının yazılı olduğu bardağı almayı çok istediğini fakat ailesinin alamaması sebebiyle günlerce rüyasında o bardağı gördüğünü belirtmiştir. Kaynak kişilerin, günümüzde marketlerden aldıkları *Çokokrem*'in tatları ile hem doksanlı yıllarda marketlerde satılan hem de çocukluklarında annelerinin evde kendi imkanlarıyla yaptıkları *Çokokrem*'in tatları arasında karşılaştırma yaparak doksanlı yıllardaki örneklerin tadının daha güzel olduğunu ifade etmeleri de bu ürünle ilgili ön plana çıkan dikkat çekici diğer bir husustur. Kaynak kişiler ayrıca, “Annemin yaptığı gibi değil”

düşüncesine sahip olsalar da bu ürünü raflarda gördüklerinde çocukluklarında diledikleri gibi tüketememiş olmalarının burukluğunu hissetmeye devam ettiklerini belirtmişlerdir (KK-5, KK-6, KK-7, KK-18, KK-23, KK-26, KK-31). Bu doğrultuda doksanlı yıllarda *Çokokrem* örneğiyle birlikte, ekmeğe sürülen *Sana* marka margarin vb. diğer bazı ürünlerin, yaşanan sosyoekonomik farklılıklar ve çeşitli olumlu/olumsuz deneyimlerle anımsanması, tüm bu deneyimlerin sonraki yıllarda acı ya da tatlı bir tebessümle hatırlanarak nostaljik tutumlar oluşturmaları da konu kapsamında ön plana çıkan diğer bir husustur.

Görsel 3: *Çokokrem* tabak (URL-10) Görsel 4: *Çokokrem* bardak (URL-11)

3.4. “Absürt” Bir Atıştırma: Leblebi Tozu

Doksanlı yıllarda çocuklar tarafından sıkça tüketildiği bilinen ürünlerden bir diğeri, kaynak kişilerin bir kısmı tarafından “absürt” olarak tanımlanan leblebi tozudur. Bu ürünün doksanlı yıllarda leblebinin öğütülmesi sonucunda elde edilen tozunun poşetlerde, küçük plastik kutularda, bardakların içinde satıldığı bilinmektedir. Kaynak kişilerin bir kısmının leblebi tozunu çocukluk anılarının bir parçası olarak görerek bu ürünü dönem içinde severek tükettiklerini, bununla birlikte aynı kaynak kişilerin, bu ürünü günümüzde tekrar tüketmek istemediklerini veya geçmişte olduğu gibi severek tüketemediklerini, çocukluklarında bu atıştırma karşılığında neden ilgi gösterdiklerini tam olarak anlayamadıklarını belirttikleri görülmektedir (KK-4, KK-6). Geçmişteki popülerliğine rağmen günümüzde üretim ve tüketimine nadir rastlanan leblebi tozu kaynak kişiler tarafından her ne kadar “absürt” olarak tanımlansa da ürünü tüketmekten vazgeçemeyen, evde kendi üretimleriyle leblebi tozundan kurabiyeler yapan kaynak kişilerin (KK-39, KK-40) de varlığı dikkat çekicidir. Bu kaynak kişiler kurabiyeleri her hazırlayışlarında geçmişte arkadaşlarıyla mahalledeki parkta hep birlikte bu ürünü yedikleri ve oyunlar oynadıkları zamanları hatırladıklarını belirterek bu ürün aracılığıyla günümüzde de benzer duyguları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda günümüzde kimi kaynak kişilerce “absürt” olarak değerlendirilen ve tekrar tüketilmek istenmeyen bu atıştırma kimilerine göre geçmişe dönmek ve çocukluklarındaki kadar mutlu hissedebilmek için bir araç olarak halen değerini korumaktadır.

Verilere göre leblebi tozu, bir atıştırma olmanın ötesinde çocukların kendilerince ürettikleri çeşitli oyunlara da malzeme sunması bakımından dikkat çekicidir. Bu doğrultuda kaynak kişiler tarafından yaygın olarak oynanan oyunlar olarak o dönemde

leblebi tozunun ağızda biriktirilerek bu sırada “Yusuf” isminin tekrarlandığı, yine ürün tüketilirken ısıklık çalmaya çalışılarak veya çeşitli tekerlemeler söylenerek ağızlardaki tozun birbirlerinin yüzlerine püskürtülmesi aracılığıyla eğlenceli anların ve anıların oluşturulduğu görülmektedir (KK-7, KK-17, KK-39, KK-40). Bu çerçevede eldeki bulgular doksanlar döneminde yaşayan çocukların hem leblebi tozunun tüketimiyle hem de leblebi tozuyla oynanan oyunlarla ortak bir paylaşım alanının oluştuğuna işaret etmektedir. Böylece, leblebi tozunun, oluşturulan bu ve buna benzer oyunlarla çocuklar arasındaki iletişim ve etkileşimlerin artırılarak onların küçük yaşlarda deneyimledikleri eğlenceli anlara ve bu anıların sonraki yıllarda özlemle ve gülerек hatırlanmasına aracılık ettiği anlaşılmaktadır.

Görsel 5: Leblebi Tozu (URL-12)

3.5. “Salçalı Ekmek” veya “Şekerli Dürüm” Çıkamaz: Oyun ve Nostalji İlişkileri Bağlamında Doksanların Hızlı Tüketilen Yiyecekleri

Yapılan görüşmelerde, *doksanlarda çocuk olmak* konseptinin kaynak kişiler için öncelikli olarak “sokaklarda özgürce oynanan oyunlar” anımsattığı görülmektedir. Bu dönemde çocukların sokaklarda saat sınırlaması olmadan özgürce oynayabildiklerini ve oyun esnasında aileler veya komşuları tarafından çocuklara ekmek üzerine sürülebilecek herhangi bir malzemeden hızlı atıştırma malzemelerinin hazırlandığının belirtildiği dikkati çekmektedir. Bu malzemeler genellikle ekmek üzerine ya da arasına sürülen salça, bal, margarin, reçel ya da kadınların yılın belirli aylarında bir araya gelerek açtıkları el yapımı yufkalardan oluşan dürüm biçiminde ürünler arasına konulan başta köy peyniri olmak üzere çeşitli ürünler şeklinde belirmektedir. Oyunları esnasında veya arasında bu atıştırma malzemeleri tükettiklerini belirten kaynak kişiler açıklamaları hızlı bir biçimde gidererek oyunlarına kaldıkları yerden devam edebildiklerini ifade etmişlerdir. Evde dürüm içine konulacak uygun bir şey olmadığında ya da toz şekerin, tereyağı ya da benzeri katı yağların eritilip sulandırılarak dürümlere konulabildiğinin, burada ne yenildiğinin önemli olmadığını, önemli olanın oyuna kalındığı yerden devam etmenin ve o an mevcut olanın paylaşılmasının olduğunun belirtilmesi dikkat çekicidir (KK-1, KK-4, KK-7, KK-11, KK-19, KK-23, KK-30, KK-39).

KK-1’in, özellikle geçmişe dair sokakta arkadaşlarıyla geçirdiği vakitleri özlediğini belirterek bu özlem ve mutluluk duygusu ile bebeklerin fön makinası sesi duyduklarında mutlu olmaları arasında ilişki kurduğu görülmektedir. Fön makinası sesinin bebeklerin

anne karnında duyduğu seslerle benzer olması sebebiyle bebeklerin doğumlarından sonra bu ve benzer sesleri duyduklarında güven ve aidiyet duygusu geliştirerek mutlu olduklarını belirten KK-1, kendisinin de sokak aralarında arkadaşlarıyla geçirdiği zamanları düşündüğünde, kulağına arkadaşlarıyla yaşadıkları eğlenceli anlar sırasında attıkları kahkaha seslerinin tekrar geldiğini belirterek bu anlarda bebeklerin fön makinası sesiyle hissettikleri güven duygusunu bir başka şekilde hissettiğini aktarmıştır. Bu örnek, geçmişle ilgili çeşitli olgular anımsandığında kişilerde beliren duygunun yalnızca özlem olmadığını, çocukluğun anımsanmasıyla ağırlıklı olarak hissedilen özlem duygusuna güven ve aidiyet duygularının da eşlik edebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kaynak kişilerin genelinin bu bağlamda, doksanlar dönemini güven duygusuyla ilişkilendirerek kendilerini “sokaklarda oynayan son çocuklar” olarak tanımladıkları görülmektedir. Kendi dönemleriyle mevcut dönemi kıyaslayarak bu döneme dair bir değerlendirme yaptıklarında ise kaynak kişiler yeni neslin çok şanssız olduğunu ve artık doksanlardaki gibi bir güven ortamının kalmadığını belirtmişlerdir. Bu güven ortamının tekrar sağlanabilmesinin imkânı konusunda endişeli olan kaynak kişiler, günümüz şartlarında kendi çocuklarını yalnız bir şekilde markete bile göndermekten çekindiklerini dile getirmişlerdir (KK-4, KK-9, KK-11, KK-18). Günümüzde bu kişilerin, salçalı ekmek olgusu ve imgesi aracılığıyla “mevcut an” bağlamından uzaklaşarak geçmişlerindeki bu eğlenceli anlara dönüş yaparak aynı duyguları tekrar hissetme eğilimi gösterdikleri dikkati çekmektedir. İnsanların özlemini duyduğu hususun yiyeceklerin yalnızca tatları olmadığı, asıl özlenenin sokaklarda özgürce oyunlar oynamak, oynarken acıkmak, hızlıca bir şeyler yerken birbirleriyle paylaşımda bulunmak olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle kaynak kişilere göre aslında paylaşılan ortak kültür yemeklerden ziyade paylaşılan ortak değerler ve güzel an(ı)lardır. *Doksanlarda çocuk olmak* konsepti de bu değerler ve anımsamalar üzerine kurgulanan bir temelde biçimlenmektedir.

Görsel 6: Salçalı Ekmek (URL-13)

3.6. “On Yüz Bin Milyon Baloncuk”: Doksanlı Yıllar ve Gazozlar

Sahadan elde edilen veriler, çocukluğunu doksanlı yıllarda geçirmiş kaynak kişilerin bu dönemde en fazla tükettikleri içeceğin farklı aromalardaki gazozlar olduğunu göstermektedir. Gazlı içecekler açısından çok fazla çeşitliliğin bulunmadığı dikkati

çekmekle birlikte bu durumun doksanlı yılların sade ruhunun bir göstergesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Dönemde en çok tercih edilen ve günümüzde en çok hatırlanan gazozların reklamındaki “On yüz milyon baloncuk” sloganıyla *Fruko* ve bölgesel farklılıklarla birlikte ağırlıklı olarak *Niğde*, *Ufuk*, *Çamlıca*, *Zafer* gazozları ve olduğu dikkati çekmektedir. Bu gazozlar üzerinden benzer birçok deneyim yaşayan kaynak kişiler özellikle simitle beraber içtikleri gazozlara olan özelemleri etrafında birleşmektedir. KK-31, bu gazozların “çocukluğunun hayali” olduğunu belirterek çocukluğunda gerçekleştiremediği hayalini şimdilerde her gün simitle beraber Niğde gazozu içerek gerçekleştirmeye çalıştığını aktarmıştır.

Doksanlar döneminin koleksiyon kültürü açısından da oldukça zengin bir dönem olduğu görülmektedir. Kızlar peçete, pul, davetiye, para gibi birçok ürünü bir araya getirerek koleksiyon meydana getirdiklerini, erkeklerse daha çok *Tasoları*, bilyeleri, futbol kartlarını ve gazoz kapaklarını biriktirerek bunlarla çeşitli oyunlar oynadıklarını ifade etmektedir. Bu dönemde gazoz kapaklarının biriktirilmesi de bu koleksiyon kültürünün bir parçası haline gelmiştir. Çocuklar, farklı markalardan aldıkları gazozların kapaklarını genellikle kavanoz veya kutu içinde biriktirerek gazoz kapağı koleksiyonu oluşturmuşlardır (KK-16). Bu koleksiyon tek bir kişi tarafından oluşturulabileceği gibi birçok kişinin katılımıyla da oluşturulabilmektedir. Örneğin KK-24, mahalledeki arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde gazoz aldıklarını ve gazozlarını içtikten hemen sonra kapaklarını bahçede toprak altına gizledikleri gazoz kapağı kavanozunda biriktirdiklerini söyleyerek halen o kavanozu sakladığını ifade etmiştir. Bu kavanozu evinde her zaman görebileceği bir alana koyduğunu belirten KK-24, böylece daima çocukluğundaki o güzel günleri hatırladığını belirtmiştir.⁶ Bunun yanı sıra gazozlar ve gazoz kapaklarının biriktirilmesiyle oluşturan koleksiyonlar etrafında döneme özgü bir biriktirme ve paylaşma kültürünün meydana gelmiş olduğu görülmektedir.

Görsel 7: Bavulda Saklanan Gazoz Kapakları (URL-14)

3.7. Doksanlarda Çocuk Olmak Bağlamında Şehir Efsaneleri ve Travmalar

İnsanlığın anlama, bilgi üretme ve ürettiği bilgiyi paylaşma ihtiyacının sözlü kültür bağlamındaki anlatı araçları olarak mitlerden başlamak üzere bunların günümüze ulaşan

⁶ Gerçekleştirilen saha çalışmasını takiben söz konusu kavanozun görseli ilgili kaynak kişiden istenmiş ancak kaynak kişinin yurtdışına çıkmış olması nedeniyle görsele ulaşılamamıştır.

yanımsmaları niteliğindeki şehir efsanelerine kadar anlamlandırma ve bilgi üretimi-aktarımları odaklı tüm folklor tür ve ürünlerinde birlikte paylaşmaya ek olarak paylaşılan bilgi her ne kadar sıra dışı ya da olağanüstü de olsa bunun gerçekliğine inanılma gibi temel nitelikler belirgindir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, sahadan elde edilen verilerin bir kısmının, doksanlı yılların efsaneleştirilmesi bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Bu doğrultuda, kaynak kişilerden elde edilen verilerde, doksanlı yıllarda tüketilen yiyecekler ve günümüzde tüketilen yiyecekler arasındaki ayrımın dikkat çekici biçimde belirginleştirildiği ve bu açıdan, üretilen, paylaşılan düşünce ve anlatılardan bir kısmının, grubun tamamı tarafından paylaşılma ve bunların gerçek olduğuna inanılması yönleriyle, özellikle şehir efsaneleriyle bir ortaklaşma içinde bulundukları görülmektedir. Kaynak kişilerin, “Fabrikanın formülü değişmiyor ama senin formülün değişiyor” (KK-1), “Lezzetler belki o zamankiyle aynı olabilir ama bir şeylerin o zamanki tadı yok” (KK-5), “Biz aynı değiliz ki tatlar aynı olsun” (KK-15), “Kullanılan malzeme aynı ama artık senin aldığın haz başka” (KK-3), “O zamanki yaşam, o zamanki mekân, o zamanki ortam başka. Şimdi istediğin yemeği bulsan ne olur o dönemin tadını bulamıyorsun” (KK-10), “Şimdi eksilenler var, eklenenler var ama biz yaşıyoruz. Örneğin babamın beni sürekli götürdüğü park yok, babamın o gençliği yok, o zamanki arabamız yok, her şeyden önemlisi o zamanki masumluğum yok” (KK-5) şeklindeki sözleriyle geçmişte tüketilen yiyecek ve içeceklerin tatlarının aynı olduğunu ancak kendilerinin ve yaşamlarının değiştiğini düşündüklerini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Bununla birlikte, söz konusu lezzet farkının kişilerin, mekânların ve yaşların değişmesinden kaynakladığını ifade eden kişilerin yanı sıra yiyeceklerin geçmişteki kadar doğal yollarla üretilmemesi sebebiyle eski tatlarına sahip olmadıklarını belirten kaynak kişiler de mevcuttur (KK-3, KK-4, KK-10, KK-11, KK-17, KK-18).

“Nostalji veya gerçekçi gösterimin travmatik olan ile hesaplaşma veya onu geride kalmış bir geçmiş ve deneyimler dünyasının bozguncusu olarak gösterme amacı kesintili olsa da anlamını korumaya devam edecektir” (Ümer, 2019, s. 600-601). Sahadan elde edilen veriler, “travmalar” bağlamında değerlendirildiğinde, kaynak kişilerin çocukluklarında tüketemedikleri yiyecek ve içecekler üzerinden çeşitli travmalar yaşayarak bu travmaları gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de anımsadıkları görülmektedir. Örneğin *Ninja Kaplumbağalar* adlı çizgi filmde karakterlerin sürekli pizza tükettiğini gören KK-13, bu durumun kendisinde pizza yeme isteği uyandırdığını ancak pizza alabilecek durumda olmadıkları için çocukluğunda sürekli pizza hasreti çektiğini dile getirmiştir. Doksanlarda çocuklar tarafından yenmek istenen ancak tedariki ya da aileler tarafından satın alınması zor bir yiyecek olarak değerlendirilen pizza, daha sonraki yıllarda anneler tarafından evlerde yapılmaya başlanmış ve çocukların pizza hasretine son verilmeye çalışılmıştır. Bu pizzalar doksanlı yıllarda “anne pizzası” olarak adlandırılmış, günümüzde de bu adla anılmaya devam edilmiştir. Bir diğer örnekte ise kaynak kişinin olumsuz deneyim yaşanmasına yol açan unsur makarnadır. KK-5, çocukluğunda makarna yemeyi çok istemesine rağmen annesinin şekerli makarna yemesine izin vermemesi sonucunda bu durumu içselleştirerek bir daha hiç makarna yemediğini belirtmiştir. KK-5 evinde hiç makarna pişirmediğini, gittiği restoranlarda tüketmediğini, günümüzde çocuğuna da şekerli makarna yaparak yedirmediğini dile getirmiştir.

İncelediğimiz veriler çerçevesinde, travmaya sebep olan bir diğer yiyeceğin muz olduğu görülmektedir. Doksanlı yıllarda ekonomik durumları iyi olan kişiler tarafından

tüketilen bu meyvenin, bazı kaynak kişiler üzerinde oldukça güçlü negatif anılarla eşleştirildiği görülmektedir. KK-4, “hasta ziyaretine muz alınarak gidilir” kalıp yargısıyla büyüyerek babaannesini hastalandığında onu evde görmeye gelecek olan yakınlarının muz getireceğini bildiği için babaannesinin hastalığına üzülmeyeceğini hatta muz yiyebileceği için bu durumdan mutluluk duyduğunu belirtmiştir. Şimdilerde muzu gördüğünde bu anıları hatırlayarak üzüldüğünü ifade eden kaynak kişi, bu ürünü tüketmek için evin bir üyesinin hastalanmasını beklemenin ne kadar üzücü bir durum olduğunu dile getirerek günümüzde muz yemekten kaçındığını ifade etmiştir.

Bununla birlikte, kaynak kişilerin bazıları (KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-17, KK-18) yaşadıkları mahalledeki arkadaşlarıyla ayın belirli günlerinde bir araya gelerek piknik yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu pikniklerde, çocuklar annelerinin evlerinde yaptığı yiyecekleri veya mahalle bakkallarından alınan atıştırmalıkları getirmekte ve küçük bir piknik örtüsünde hep birlikte oturarak bu ürünleri birbirleriyle paylaşmaktadır. KK-18, düzenledikleri bu piknikte maddi durumu iyi olan aile çocuklarının *Çokokrem*, çilekli *Popkek*, *Eti Piknik* bisküvi gibi atıştırmalıklar getirdiklerini, tüm bu abur cuburları çok sevdiğini ancak çocukluğunda bu ürünleri kendisinin alamaması nedeniyle bu duruma üzüldüğünü dile getirmiştir. KK-18, özellikle günümüzde çilekli *Popkek*’i gördüğünde piknik buluşmalarını anımsayarak halen hüznüldüğünü belirtmiştir. Bu tür piknikler çocukların paylaşım duygusunu geliştirmenin ve birbirleri arasındaki etkileşimleri kuvvetlendirmenin yanında örnekte görüldüğü üzere çeşitli travmaların oluşmasına da sebebiyet verebilmektedir. Bu örnekler doğrultusunda, çocuklukta tüketilemeyen yiyeceklerin kişiler üzerinde çeşitli olumsuz etkiler bıraktığı, bu travmaların, yalnızca anımsanan yiyecek ve içecekler olmanın ötesinde psikolojik hususlar şeklinde belirdiği ve bu doğrultuda bazı şehir efsanelerinin de ortaya çıkmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Görsel 8: Doksanlar koleksiyoncularına ait bir görsel (URL-15)

Sonuç

Bireyin ve toplumun, buna bağlı olarak çeşitli grupların, geçmişte veya mevcut- içinde bulundukları dönem ve bağlamlar kapsamında gördükleri, duydukları, yaşadıkları veya hissettikleri ancak memnun olmadıkları türlü hususlardan uzaklaşarak bunların yerine, daha önce deneyimledikleri ya da deneyimlemekten mutluluk duydukları çeşitli hususları koymaya yönelebildikleri bilinmektedir. Bireyler, günümüzde tattıkları bir yiyecek ya da içecek, duydukları bir sesle veya aldıkları bir kokuyla geçmişlerine, ilgili

bağlama dönüş yaparak bu ürünleri tükettikleri bağlamları, tüketim bağlamındaki insanları veya onlarla paylaşımlarına yönelik çeşitli olguları hatırlayarak belleklerindeki anılarını yeni bağlamlarda yeniden canlandırabilmektedir. Bu geriye dönüş, anımsama ve geçmişe özlem eğilimlerinin her dönem için söz konusu olabilmekle birlikte özellikle son dönemlerde, mensupları günümüzde orta yaş düzeyinde bulunan bireylerin çocukluklarını yaşadıkları doksanlı yıllara yönelik yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Çocukluğunu bu dönemde yaşamış olanların günümüzde 35-40 yaş aralığında bulunması ve bunun nostaljik eğilimlerin yoğunlaştığı bir psikolojik tetikleyici olmasına ek olarak dünyadaki globalleşmeyle çok hızlı değişim ve dönüşümlere şahit olan bu kuşağın “milenyum” adı verilen 2000’li yılların öncesini ve sonrasını birlikte ve bilinçli düzeylerde deneyimlemiş olmasının etkisinden söz edilebilir. Nitekim, söz konusu yılları 2000 yılı bağlamında “öncesi” ve “sonrası” şeklinde sık sık karşılaştırarak değerlendiren kuşak üyelerinin, bu dönemler arasındaki “uçurum” olarak nitelendirdikleri sosyal, kültürel, ekonomik açıdan gerçekleşen hızlı değişim-dönüşümlere uyum sağlama konusunda zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan küresel kültür, globalleşme ve dijital medya istilasının özellikle 2000’li yılların başından itibaren hızlı bir dönüştürücü etken olarak nostaljiyi köriklediği ve konu çerçevesinde doksanlara duyulan nostaljik eğilimlerin artmasında etkili olduğu düşünülebilir.

Gerçekleştirilen saha çalışmasında kaynak kişilere sorulan sorular doğrultusunda kişilerin çocukluk dönemlerine dair anılarını hatırlamalarının ve bu kişisel deneyimleri anlatmalarının derleme süresince ve sonrasında onlarda zaman zaman hüznü ve üzüntü duyguları doğurmakla birlikte genel olarak oldukça keyifli, mutlu ve huzurlu hissettiren, adeta “büyülü bir bağlam”ı doğuran duygulara yol açtığı gözlemlenmiştir. Kaynak kişilerden elde edilen veriler, bireysel olarak geçmişlerine dair besledikleri derinlikli özlem duygusunun kaynak kişilerin yalnızca kendi çocukluklarıyla ve çocukluk hatıralarıyla sınırlı tutulmayarak doksanlar dönemini, dönem içinde ortak paylaşım içinde bulunulan ve anımsanan tüm insanları, mekanları, bağlamları, olguları da içine alan bütüncül bir özlem duygusu geliştirmek suretiyle anımsadıklarına işaret etmektedir. Kaynak kişilerin, yaşama yönelik beklentiler açısından yoğun istencilere ve özellikle maddi unsurlara erişim konusunda önceki dönemlere göre çok daha avantajlı konumda bulunduklarını düşündükleri, kendilerine kıyasla genç kuşakların ve daha özel ifadeleriyle “günümüz çocukları”nın sıklıkla “doyumsuz”, “mutsuz”, “hemen sıkılan” ve benzeri negatif sözcüklerle anılan nesiller olarak tanımlamış olmaları da bu bağlamda dikkat çekicidir. *Doksanlarda çocuk olmak* konsepti çerçevesinde gerçekleştirilen paylaşımların, olguların bu denli büyük bir heyecan, mutluluk ve ayrıca yoğun özleme bağlı kısmen buruklukla anımsanması sırasında sonraki dönemlerin ve nesillerin karşılaştırma aracı olarak kullanılması pek çok açıdan kapsamlı biçimde değerlendirilebilecek sosyolojik, psikolojik ve kültürel boyutlara sahiptir. Bu durum aynı zamanda, günümüz çocuklarının 15-20 yıl sonra daha yakın geçmişte, 2010’ları ve 2020’leri kapsayan süreçteki anılarını özleme ve bunları ifade etme biçimleri ve araçları bağlamında “doksanlı yıllarda çocuk olanlar”ın anlatıları ve hisleriyle ne gibi benzerlikler ya da farklılıklar taşıyacağı, ayrıca onların da kendilerinden sonraki nesilleri nasıl tanımlayacağı vb. hususlar da merak ve ilgi uyandırıcı konumda bulunmaktadır.

Çocukluğunu doksanlar döneminde yaşamış olanların hangi yiyecek ve içecekler etrafında birleştiklerini, bu yiyecek ve içecekler etrafında hangi deneyimleri yaşadıklarını ve bu çerçevede özellikle hangi atıştırma alışkanlıkları özlediklerini, buna yönelik

anımsamalarını ve değerlendirmelerini kaydederek bunları inceleyip çözümlemeye yönelik gerçekleştirilen saha çalışmaları kapsamında elde edilen veriler, kaynak kişilerin doksanlar döneminde var olan ancak günümüzde eskiye oranla azaldığını ifade ettikleri özellikle “samimiyet”, “masumiyet” ve “sadelik” gibi olgulara karşı derin bir özlem duygusu geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan veriler, kişilerin geçmişe yönelik özlemini duyduğu olguların doğrudan ve yalnızca şekerlemeler, sakızlar, anne, anneanne/babaanne yemekleri, gazozlar vs. değil asıl özlemediği belirtilen ve nostaljik eğilime yol açan belirleyici etkenlerin o dönemde var olduğu ve günümüzde olmadığı kabul edilen yaşantılar, paylaşımlar, duygular ve değerler şeklinde ifade edildiğine işaret etmektedir. Vurgulanan hususların bilhassa çocukluk döneminin temel nitelikleriyle de ilişkili olmasının, günümüzde doksanlı yıllara duyulan özlemin ve kaçış isteğinin belirgin temellerinin, tamamlanan/kaybedilen çocukluk ve takiben ilk gençlik döneminin ardından gelen orta yaş bunalımlarının nostaljik eğilimlerle olan güçlü ilişkilerinden kaynaklandığını da belirtmek mümkündür. Bununla birlikte, söz konusu dönemde çocukluğunu yaşayanların özellikle de 2000 sonrasında başlayan ve günümüzde hakimiyetini güçlendiren dijitalleşmenin yoğun etkisiyle doksanlı yıllarla ilgili gerçekleştirilen nostaljik paylaşımların sanal ortamlarda sıklıkla dolaşıma sokulmasının ve burada ortak bir paylaşım ortamının bu şekilde oluşmuş olmasının da büyük etkisi gözlemlenmektedir. Sosyal medya bağlamlarında gerçekleştirilen paylaşımlarla insanların geçmişi anımsama eğilimleri perçinlenirken bunların dolaşıma sokulması, geniş kitleler arasında gerçekleşen yeniden üretim ve tüketimler aracılığıyla nostaljik paylaşımların çok hızlı ve kapsamlı bir anonimleşme ve varyantlaşma sürecinin belirginleşmesini de doğurmuştur.

Zamanlararası, bağlamlararası, mekânlararası ve kişilerarası yolculuk veya geri dönüşlerle gerçekleşen paylaşımlara karşı duyulan özlemin ortaya çıkardığı nostaljik duyularda yiyecek ve içeceklerin tetikleyici etkisi belirgindir. Diğer bir deyişle, özlem duygusunun gelişmesinde yiyecek ve içecekler yalnızca geçmişteki anıları hatırlatıcı unsurlar olarak belirmeyip kişilerin nostaljik deneyimlerinde harekete geçirici ana unsurlar niteliği de kazanmıştır. Söz konusu deneyimler ve tetikleyici unsurlar, özellikle, doğurduğu ortak kültürel paylaşımlar ve oluşturduğu grup folkloru bakımından kapsamlı çalışmalar çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu bakımdan, gerçekleştirilecek olan çalışmalarda yalnızca kişilerin bireysel özlemleri üzerinden değil aynı zamanda toplumun özlemleri üzerinden de sosyolojik boyutların çözümlenmesine odaklanacak inceleme ve analizlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böylece, ortak paylaşım ilkeleri aracılığıyla toplumun çeşitli yiyecekler ve içecekler etrafında gruplaşarak geçmişe karşı nasıl ortak nostaljik tutumlar geliştirerek bunu yaşamları boyunca gruplaşmalar çerçevesinde nasıl sürdürdükleri daha açık şekilde değerlendirilebilecektir. Geçmişe özlem ve özellikle doksanlı yıllara özlem kapsamında gastronomik unsurların, döneme yönelik “tat” ve “lezzet” anlayışının, buna ek olarak da yine doksanlı yıllara özgü müzik kültürünün son yıllarda belirgin biçimde nostaljik anımsama araçları olarak pozitif biçimde ön plana çıktığı görülmektedir. Bireyler, dönemin popüler yiyecek ve içecekleri etrafında ortak deneyim ve paylaşımlar gerçekleştirerek bunlarla bağlantılı olarak “biriktirdikleri” tüm maddi ve manevi unsurları sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında sosyolojik, psikolojik, fizyolojik ve estetik temellere sahip olgular şeklinde geçmişten günümüze aktararak folklorun inceleme alanına giren konuların temel niteliklerine uygun, ortak bir grup folklorunun yansıması niteliğinde verilerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Müzik, dans, giyim-kuşam-süslenme, dizi, film, yiyecek ve içecek başta olmak üzere kendine özgü yapım, üretim, tüketim, paylaşım nitelikleriyle dikkat çekici bir dönem olan doksanlı yılların bu kendine özgülüğünden doğan kültürel veriler de çeşitli yönleriyle incelenmeye değerdir. Folklor, gastronomi ve nostalji ilişkileri bağlamında *doksanlarda çocuk olmak* konsepti çerçevesinde gerçekleştirilen bu araştırma ile elde edilen bulguların bu doğrultuda, başta doksanlı yıllar olmak üzere çeşitli dönemler örneklemine yapılacak yeni çalışmalarla zenginleştirilmesi yararlı olacaktır. Doksanlı yıllarda çocuk olanları ortak deneyimler, anımsatıcılar ve uyarılar bağlamında birleştiren gastronomik unsurların yanında buna benzer konuların da grup davranışları ve nostalji çerçevesinde ele alınması, konunun türlü yönleriyle daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Gerçekleştirilecek çalışmalarda folklor ve gastronomi arasındaki kültürel ve estetik etkileşimler bağlamında oluşacak yeni çalışma konularının ve yeni yaklaşımların *gastrofolklor* terimi bütünlüğünde incelenerek bu kapsamda sahadan elde edilecek verilerin *gastrofolklor* ve *gastronostalji* odağında disiplinlerarası ve bütüncül çözümlemelere tabi tutulması, dikkat çekici sonuçlar doğurabilecektir.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- Abarca, M. E. ve Colby, J. R. (2016) Food memories seasoning the narratives of our lives. *Food and Foodways*, 24(1-2), 1-8.
- Akarçay, E. (2016). *Beslencenin sosyolojisi -orta sınıf(lar)ın yeme içme ve eğlence örüntüleri-*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Alpyıldız, E. (2023). Yemek ve bellek ilişkisinden hareketle Şemsi Yastıman'ın Memleket Hasreti şiirinde gastronostalji. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(41), 210-229.
- Altuntuğ, N. (2011). Değerlere hitap eden pazarlamanın nostalji boyutu. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 265-273.
- Anderson, E.N. (2005). *Everyone eats: Understanding food and culture*. New York: NYU Press.
- Ange, O.-Berliner, (eds., 2016). *Anthropology and nostalgia*. New York: Berghahn Books.
- Arnott, M. L. (1975). *Gastronomy. The anthropology of food and food habits*. Paris: Mouton Publishers
- Assmann, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New German Critique: NGC*, (65), 125-133.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel bellek -eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik-*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Assmann, J. (2010Ed.). *A Companion to cultural memory studies*. Berlin: De Gruyter.
- Aydın Öztürk, T. (2015). Postmodernizmin zaman algısı: “Müzikte nostalji modası. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 1(1), 31-41.
- Başaran, U. (2021). Nostalji-kültür ilişkisi ve 21. yüzyıl Türk halk şiirinde nostaljik unsurlar üzerine bir değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(34), 636-651.
- Batcho, K. I. (1998). Personal nostalgia, wold view, memory and emotionality. *Perceptual and Motor Skills*, 87(2), 411-432.

- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Millî Folklor*, (87), 159-169.
- Beşirli, H. (2023). Yiyecek ve mutfağın toplumsal görünümü- yemek ve mutfak tipolojisi çalışması. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (11), 45-62. <https://doi.org/10.48131/jscs.1261843>
- Bingöl, S. ve Akoğlan Kozak, M. (2020). Turistik tren yolculuklarına nostaljik yaklaşım: Doğu, Güney Kurtalan ve Van Gölü Ekspresleri. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(3), 325–349.
- Boudan, C. (2006). *Mutfak savaşı*. (Y. Avnuç, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Boutaud, J. J.-vd. (2016). “Food and culture Cultural patterns and practices related to food in everyday life. Introduction.” *International Review of Social Research*, 6 (1), 1-3.
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği*. (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Brockmeier, J. (2002a). Remembering and Forgetting: Narrative as Cultural Memory. *Culture*, 8(1), 15-43.
- Brockmeier, J. (2002b). Introduction: Searching for Cultural Memory. *Culture*, 8(1), 5–14.
- Cashman, R. (2006). Critical nostalgia and material culture in Northern Ireland. *Journal of American Folklore*, 119(427), 137-160.
- Cassin, B. (2018). *Nostalji. İnsan ne zaman evindedir?* İstanbul: Kolektif Kitap.
- Civitello, L. (2008). *Cuisine and culture: a history of food and people*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Confino, A. (1997). Collective memory and cultural history: problems of method. *The American Historical Review*. 102(5), 1386-1403.
- Connerton, P. (1999). *Toplamlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cross, G. (2018). *Tüketilen nostalji*. (E. Turan, Çev.). İstanbul: The Kitap.
- Çağlar, B. (2018). Kültürel çalışmalar perspektifinden seksenler dizisinin alımlanması: Sosyal medyadaki izleyici yorumları. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 9(33), 159-192.
- Dalby, A. ve Grainger, S. (2001). *Antik Çağ yemekleri ve yemek kültürü*. (B. Avunç, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi
- Davis, F. (1977). Nostalgia, identity and the current nostalgia wave. *Popular Culture*, 11(2), 414-424.
- Davis, F. (1979). *Yearning for yesterday: a sociology of nostalgia*. New York: Free Press.
- De Garine, I. (2004). Anthropology of food and pluridisciplinarity. In H. Macbeth & J. MacClancy (Eds.), *Researching food habits: Methods and problems* (pp. 15–28). New York & Oxford, UK: Berghahn Books.
- Dilek Orkun, N. (2009). *Küreselleşmenin değiştirdiği yemek kültürü: İstanbul Beyoğlu: 2002-2009*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dorsay, A. (2003). *Ne şurup-şeker şarkılardı onlar...* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erdoğan, G. (2023). Bir hatırlama aracı olarak “90’lar pop” üzerine netnografik bir inceleme. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 173-194. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1257542>
- Eşsiz, E. (2018). *90’larda Çocuk Olmak*. İstanbul: Yediveren.
- Eubanks, C. (2006). On the wings of a bird: Folklore, nativism, and nostalgia in Meiji Letters. *Asian Folklore Studies*, 65(1), 1-20.

- Eyerman, R. (2004). The past in the present: culture and the transmission of memory. *Acta Sociologica*, 47(2), 159-69.
- Fırat, M. (2014). Yemeğin ideolojisi ya da ideolojinin yemeği: Kimlik bağlamında yemek kültürü. *Folklor/Edebiyat*, 20(80), 129-140.
- Fox, R. (2003). Food and eating: an anthropological perspective. *Social Issues Research Centre*, 1-23.
- (Erişim adresi: <https://www.humanitiesmontana.org/wp-content/uploads/Food-and-Eating-Robin-Fox.pdf>)
- Gautam, M. (2021). A short note on food anthropology. *Academia Letters*, 1-8. <https://doi.org/10.20935/AL3029>
- Goody, J. (2015). *Yemek, mutfak, sınıf: karşılaştırmalı sosyoloji çalışması*. (M. G. Güran, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Goody, J. (2015). Yemek. (F. Mormenekşe, Çev.). *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 3* (Yay. Haz. Ö. Oğuz vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 390-396.
- Goody, J. (2015). Yemek (F. Mormenekşe, Çev.). Ö. Oğuz vd. (Yay. Haz.), *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 3* içinde (390–396). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 24-30.
- Gülüm, E., (2016). Çağdaş görsel kültür ve halkbilimi araştırmaları. *III. Uluslararası genç halkbilimciler sempozyumu bildirileri*, 104-114, Ankara.
- Gürçayır, S. (2013). Yemek nostaljisi: Tadı damakta kalan tatlar ve geleneğin dönüşümü. *Aynı tadı paylaşmak: Türkiye-Romanya geleneksel ortak mutfacı çalıştay bildirileri*, (E. Ölçer Özünel vd., hzl.), 47-52, Ankara: Grafiker.
- Gürpınar, D. (2023). *Küstah ve cüretkâr: Türkiye'nin doksanlı yılları*. İstanbul: Telemak Kitap.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. (Edited, translated, and with an Introduction by Lewis A. Coser). Chicago: University of Chicago Press.
- Halıcı, N. (1999). *Siniden tepsie. Klasik Türk mutfacı*. İstanbul: Usaş.
- Hart, C. (2020). Gothic folklore and fairy tale: Negative nostalgia. *Gothic Studies*, 22(1), 1-13.
- Hirsch, J. (1992). Modernity, nostalgia, and southern folklore studies: The case of John Lomax. *The Journal of American Folklore*, 105(416), 183–207.
- Holak, S.L., Havlena, W.J. & Matveev, A.V. (2006) Exploring nostalgia in Russia: Testing the index of nostalgia-proneness. *European Advances in Consumer Research*, 7, 33-40.
- Holtzman, J. D. (2006). Food and memory. *Annual Review of Anthropology*, 35, 361-378.
- Ichijo, A.-Ranta, R. (2018). *Yemek ve ulusal kimlik: gündelik yaşamdan küresel siyasete*. (E. Ataseven, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jedlowski, P. (2001). Memory and sociology: themes and issues. *Time & Society*, 10(1), 29-44. <https://doi.org/10.1177/0961463X01010001002>
- Kanık, İ. (2016). Küreselleşme sürecinde kültürel malzeme örneği olarak yemek kanalları ve programları. *Folklor/Edebiyat*, 22(86), 237-258.

- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., Sarıışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 191-210.
- Köse, H.-Aydın, H. (2020). Medyatik popüler kültürde nostalji: kültürel doyum üzerine bir inceleme. *Folklor/Edebiyat*, 26(104), 757-779.
- Legg, S. (2004). Memory and nostalgia. *Cultural Geographies*, 11(1), 99-107.
- Lupton, D. (1994). Food, memory and meaning: the symbolic and social nature of food events. *Sociological Review*, 42(4), 664-685. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1994.tb00105>.
- Lupton, D. (1996). *Food, the body and the self*. London: Sage.
- Mandal, S.-vd. (2021). Gastro-Nostalgia: towards a higher order measurement scale based on two gastro festivals. *Tourism Recreation Research*, 47(3), 293-315.
- Mankan, E.-vd. (Ed., 2023). *Yemek, kültür ve toplum (beslenme antropolojisi)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mintz, S. W.-Du Bois, C.M. (2002). The anthropology of food and eating. *Annual Review of Anthropology*, 31(1), 99-119.
- Nahya, Z. N. (2012). Evin kalbi: Gaziantep'te bir kültürel mekân olarak mutfak. *Folklor/Edebiyat*, 18(69), 9-24.
- Niemeyer, K. (2014). Introduction: media and nostalgia. (Katharina Niemeyer, Ed.). *Media and nostalgia. Yearning for the past, present and future*. London: Palgrave Macmillan, 1-23.
- Norris, D. (2023). Live horror theatre, nostalgia and folklore. In S. Bacon (Ed.), *Future folk horror: Contemporary anxieties and possible futures* (pp. 57-72). London: Lexington Books.
- Nutting, I. (2022). *Framing nostalgia: how digital folklore evokes the past to construct the present*. (Master thesis) Macquarie University Department of Literature Faculty of Arts.
- Orta, N. (2023). Kültür endüstrisinde nostaljinin işlevleri, halk bilimsel açıdan bir değerlendirme. *Folklor Akademi Dergisi*, 6(3), 1118-1135.
- Otay Demir, F. (2008). Pazarlamanın nostaljik oyunu: Retro markalama. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (33), 43-54.
- Ögel, B. (1982). Türk mutfağının gelişmesi ve Türk tarih gelenekleri. *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri* (ss. 15-18). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2018). Farklı görme biçimiyle modern dünya ritüeli olarak yemek kültürü: sınanma/erginlenme ve intikam alma gizli işlevleri. *Millî Folklor*, (120), 170-183.
- Özgüneş, R.E. (2020). Geçmişe özlemi lezzetlerde yaşamak: gastronostalji. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 60-75. <https://doi.org/10.37847/tdtad.757018>
- Özgüneş, R.E. (2023). *Otantiklik ile gastronostaljik tutum ilişkisinin yeniden ziyaret niyetine ve destinasyon imajına etkisi*. (Doktora Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgüneş, R.E. ve Bozok, D. (2022). Lezzetin nostaljisi: yiyecek ve bellek ilişkisi üzerine. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(4), 3213-3228.
- Richards, G. (2002). Gastronomy: An essential ingredient in tourism production and consumption? In G. Richards (Ed.), *Tourism and gastronomy* (pp. 17-34). London: Routledge.

- Ritzer, G. (1998). *Toplunun McDonaldlaştırılması: çağdaş toplum yaşamının değişen karakteri üzerine bir inceleme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Routledge, C. (2011). The past makes the present meaningful: nostalgia as an existential resource. *Journal of Personality And Social Psychology*, 101(3), 638-652.
- Santich, B. (2007). The study of gastronomy: A catalyst cultural understanding. *The International Journal of the Humanities*, 5(6), 53-58.
- Sever, M. (2024). Yaşanılan süreçte Türk yeme-içme kültüründeki değişimler. *Türk Folklor Araştırmaları*, (369), 117-126.
- Solmaz, Y.-Dülger Altınır, D. (2018). Türk mutfak kültürü ve beslenme alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 108-124.
- Stajcic, N. (2013). Understanding culture: food as a means of communication. *Hemispheres*, (28), 77-86.
- Starobinski, J. (1966) The idea of nostalgia. *Diogenes*, 14(54), 81-103.
- Stauth, G.-Turner, B. S. (1988). Nostalgia, postmodernism and the critique of mass culture. *Theory, Culture & Society*, 5(2-3), 509-526.
- Stewart, K.N. (1988). Nostalgia-a polemic. *Cultural Anthropology*, 3(3), 227-41.
- Sutton, D. (2008). A tale of easter ovens: food and collective memory. *Social Research*, 75(1), 157-180. DOI: 10.1353/sor.2008.0056
- Tekin, G., (2018). Modern kentin nostaljik imgesi: yeni nesil mahalleler. *Milli Folklor*, (119), 100-113.
- Temur, N. (2017). Bir kültürel bellek mekânı olarak Mahtumkulu Divanı. *Türkbilig*, 34, 173-178.
- Trigg, D. (2009). *The aesthetics of decay: nothingness, nostalgia, and the absence of reason*. New York: Peter Lang.
- Tunç, A. (2005). *Bir maniniz yoksa annemler size gelecek. 70'li yıllarda hayatımız*. İstanbul: Can Yayınları.
- Twomey, R. (2018). Competing nostalgia and popular culture: Mad men and stranger things. In K. J. Wetmore, Jr. (Ed.), *Uncovering stranger things: essays on eighties nostalgia, cynicism and innocence in the series* (pp. 39-48). North Carolina: McFarland and Company.
- Ümer, E. (2019). Nostalji perdesi ve geçmişi icat etmek. *SineFilozofi*, 2019 Özel Sayısı, 585-604.
- Wildschut, T. (2010). Nostalgia as a repository of social connectedness: The role of attachment-related avoidance. *Journal of Personality And Social Psychology*, 98(4), 573-586.
- Wildschut, T. (2006). Nostalgia: Content, triggers, functions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(5), 975-993.
- Wuich, A. ve Brewis A. (2014). Food, water, and scarcity: toward a broader anthropology of resource insecurity. *Current Anthropology*, 55(4), 444-468.

Sözlü Kaynaklar

Çalışmada toplam kırk sözlü kaynak kişiden elde edilen veriler kullanılmıştır. Tüm bilgileri kayıtlarımızda mevcut bulunan söz konusu kaynak kişilere yönelik kişisel bilgilere, dergi sistemine yüklenen ilgili etik kurul kararı uyarınca, çalışma içinde yer verilmemiştir.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.facebook.com/groups/1895944577176564/> (Erişim: 20.09.2024)

- URL-2: <https://www.facebook.com/groups/1881087938776853/> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-3: <https://www.facebook.com/groups/427595167407421/> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-4: <https://www.instagram.com/doksanlar.ekspresi?igsh=cmd4bDBreGluZ2hk> (Erişim: 20.08.2024)
- URL-5: <https://www.instagram.com/doksanlarla?igsh=MTdleWo4ZW5haDZ1cg> (Erişim: 20.08.2024)
- URL-6: <https://www.instagram.com/doksanlikkaset?igsh=MWowanY2azViNHftMQ> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-7: https://www.instagram.com/90_lar_mahallesi?igsh=MWVmZnA1a3NrZWNiOQ (Erişim: 20.09.2024)
- URL-8: <https://www.instagram.com/p/CBT6UzOHgV0/?igsh=MWJ4YmJ6czN1ZzV6ag> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-9: <https://www.instagram.com/p/CNNG98qHLHV/?igsh=MXBkd3pteTZ2azFldw> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-10: <https://pin.it/6E0BwBm9m> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-11: <https://www.facebook.com/groups/Doksanlar90/permalink/5040443835975438/?app=fbl> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-12: <https://www.facebook.com/groups/Doksanlar90/permalink/3822305691122598/?app=fbl> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-13: <https://pin.it/4Nh9fMEQ1> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-14: <https://www.instagram.com/p/Cx5b-4YNNa8/?igsh=MTlkY3h3bnA1OGlqaQ> (Erişim: 20.09.2024)
- URL-15: <https://www.instagram.com/p/C1RNBfNqYji/?igsh=a3RiM3F6Y3YzMXBm> (Erişim: 20.09.2024)

Ek- Soru Listesi:

1. “Doksanlar” denilince aklınıza ne(ler) geliyor?
2. Çocukluk döneminizdeki yiyecek ve içecekleri düşünecek olduğunuzda ilk hatırladığınız yiyecekler veya içecekler hangileridir?
3. Çocukluğunuzda tükettiğiniz ve şimdi özlediğiniz yiyecek ve içecekler var mı? Varsa bunlar hangi yiyecek ve içeceklerdir?
4. Bu yiyecek ve içecekleri neden özlediğinizi düşünüyorsunuz; bunları özleme nedenleriniz nedir? (Gelen cevaplar doğrultusunda kaynak kişilere; “Acaba bu yiyecek ve içecekleri mi yoksa onlara eşlik eden anılarınızı, geçmiş günlerinizi, çocukluğunuzu, arkadaşlarınızı, arkadaşlıklarınızı vb. mi özliyorsunuz?” şeklinde görüşmeleri açımlayıcı ve derinleştirici nitelikteki sorular da yöneltilmiştir)
5. Doksanlı yıllardan hatırladığınız özellikle abur cubur niteliğindeki yiyecek ve içecekler nelerdir? Bunlar size hangi duygu ve çağrışımları anımsatıyor/yaşatıyor? (Gelen cevaplar doğrultusunda kaynak kişilere; Bu yiyecek ve içecekleri günümüzde de tüketebiliyor musunuz, bunlara ulaşabiliyor musunuz? Cevabınız evetse, bunların tadı geçmişteki gibi mi? Tüketince ne hissediyorsunuz? Benzer tatları alabiliyor ya da bunlar aracılığıyla geçmişteki yaşantılarınızı anımsayabiliyor musunuz? şeklinde ek, görüşmeleri açımlayıcı ve derinleştirici nitelikteki sorular da yöneltilmiştir)
6. Geçmişte tükettiğiniz ama günümüzde eskisi kadar tüketilmeyen yiyecekleri ve içecekleri tekrar tüketiyor musunuz/tüketmek ister misiniz?

7. *Bu yiyecekleri ve içecekleri tükettiğinizde/tüketecek olduğunuzda ne hissediyorsunuz/ne hissedersiniz?*
8. *Çocukluğunuzda veya gençliğimizde yediğiniz yemekler/yiyecekler ve günümüzdeki yediğiniz yemekler/yiyecekler arasında farklar var mı? Varsa bu farklar nelerdir?*
9. *Geçmişte tükettiğiniz yiyecek ve içecekler lezzetli miydi? Şu anki yediğiniz yiyeceklerden/içtiğiniz içeceklerden de aynı tatları alıyor musunuz?*
10. *Yaşadığınız mevcut yaşam şartlarınızdan ve içinde bulunduğunuz koşullardan memnun musunuz? Geçmişteki güzel günleri ya da anıları düşünüyor/özlüyor musunuz? Yanıtınız evetse, bunlar yalnızca yiyecek içeceklerle veya yaşantılarla-dönemle ilgili mi?*
11. *Bu konuda paylaşmak istediğiniz başka düşünceleriniz var mı?*